

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE 2006-2016 YILLARI ARASINDA DIŞ TİCARET
AÇIĞININ BÜYÜME, ENFLASYON, DÖVİZ KURLARI VE İSTİHDAM
ÜZERİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AÇELYA AGDOĞAN GÜLLE

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEDAT AYYILDIZ

AKSARAY 2019

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE 2006-2016 YILLARI ARASINDA DIŞ TİCARET
AÇIĞININ BÜYÜME, ENFLASYON, DÖVİZ KURLARI VE İSTİHDAM
ÜZERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AÇELYA AGDOĞAN GÜLLE

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEDAT AYYILDIZ

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Açelya
Soyadı : AGDOĞAN GÜLLE
Bölümü : Bankacılık ve Finans
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Türkiye’de 2006-2016 Yılları Arasında Dış Ticaret Açığının Büyüme, Enflasyon, Döviz Kurları ve İstihdam Üzerine Etkisi.

İngilizce Adı: The Effect Of Foreign Trade Deficit On Growth, Inflation, Exchange Rate And Employment In Turkish Economy 2006-2016.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Açelya AGDOĞAN GÜLLE

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

AGELYA AGDOĞAN GÜLLE tarafından hazırlanan “Türkiye’de 2006-2016 Yıl. Ars. As Ticaret Açığının Büyüme Etkisi, Dönüş Kuvveti İstikrar Üzeri” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi BANKACILIK VE FİNANS Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Unvanı AdıSoyadı)
(Anabilim Dalı,ÜniversiteAdı)

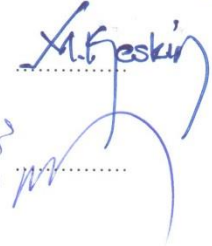
Dr. Öğretim Üyesi
Sedat AYYILDIZ
UTL - AYBÜ

İMZA

Üye: (Unvanı AdıSoyadı)
(Anabilim Dalı,ÜniversiteAdı)

Dr. Meltem KESKİN
UTL - AYBÜ

Üye: (Unvanı AdıSoyadı)
(Anabilim Dalı,ÜniversiteAdı)

Doç. Dr. Mehmet ÖZGÜ
Muhasebe - Finans - Aksaray

Tez Savunma Tarihi: 11/09/2019.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 24/10/2019 tarih ve 2019/43-5 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin

Adı Soyadı

İmza

AGELYA AGDOĞAN GÜLLE

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın konusunun seçiminden tamamlanmasına kadar her daim hoşgörüsü, bilgisi ve birikimleriyle yol gösteren başta kıymetli danışmanım Sn. Dr. Öğr. Üyesi Sedat AYYILDIZ'a en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmamın her aşamasında yardımını ve desteğini benden esirgemeyen eşim Hüseyin GÜLLE'ye ve arkadaşım Yeliz TAŞ'a teşekkür ederim.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE’DE 2006-2016 YILLARI ARASINDA DIŞ TİCARET
AÇIĞININ BÜYÜME, ENFLASYON, DÖVİZ KURLARI VE
İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans

Açelya AGDOĞAN GÜLLE, 2019

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler ekonomilerini geliştirebilmek, siyasi varlıklarını devam ettirebilmek amacıyla dış ticaret yapmaktadırlar. Dış ticaretin iki ayağı bulunmaktadır. Birincisi, ülkeler üretim fazlasını başka ülkelere pazarlayarak ihracat, ikincisi ise üretim süreçlerini de tamamlayabilmek için başka ülkelerden hammadde veya ara mallar talep eden ithalat ayağıdır. İthalatın ihracattan fazla olması dış ticaret açığı yaratırken, ihracatın ithalattan fazla olması ise dış ticaret fazlası yaratmaktadır. İzlenen dış ticaret politikaları ülkelerin dış ticaret yönünü belirleyici en önemli unsurdur.

Son yıllarda ithalatın ihracattan fazla olmasıyla dış ticaret açığı oluşurken bu durumun ekonomiye birtakım etkileri olmaktadır. Özellikle ekonomiye yön veren büyüme, enflasyon, işsizlik ve döviz kuru gibi göstergeler son derecede önem arz etmektedir. Dış ticaret açığının bu kalemlerde yarattığı etkinin önemsenmemesi mümkün değildir.

Çalışmada 2006-2016 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret verilerinden yararlanılarak dış ticaret açığının büyüme, enflasyon, döviz kuru ve istihdam üzerinde yarattığı etki ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Ayrıca bu etkinin nedenleri, çözüm önerileri ve hedefleri araştırılarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Dış Ticaret Açığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Cari Açığın Belirleyicileri.

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
**THE EFFECT OF FOREIGN TRADE DEFICIT ON GROWTH,
INFLATION, EXCHANGE RATE AND EMPLOYMENT IN TURKISH
ECONOMY (2006-2016)**

MASTER'S THESIS

AÇELYA AGDOĞAN GÜLLE

ABSTRACT

Together with globalisation, countries are doing foreign trade in order to improve their economy and sustain their political existence. There are two legs of foreign trade. First exporting their surplus products and second importing raw materials or intermediate items to continue their production. The fact that importing is higher than exporting creates foreign trade deficit. Policies in foreign trade are important issues in determining countries direction.

In recent years, the fact that importing has been higher than exporting cause some effects to the economy. Especially developing, inflation, unemployment and exchange rates which dominate economy are critically important issues. It is not possible to ignore foreign trade deficit's effects on those issues.

In this thesis, foreign trade data between the years 2006-2016 has been used correlating foreign trade deficit's effects on development, inflation, employment and exchange rates. Besides, these reasons for these effects, solutions and aims has been researched.

Keywords: Foreign Trade, Foreign Trade Deficit, Turkish Statistics Institution, Current Deficit's Determinants.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	3
DIŞ TİCARET ve DIŞ TİCARET AÇIĞI.....	3
1.1. Dış Ticaret.....	3
1.2. Dış Ticaretin Türleri.....	4
1.2.1. İhracat.....	4
1.2.2. İthalat.....	4
1.2.3. Transit Ticaret.....	5
1.3. Dış Ticaretin Önemi	5
1.4. Dış Ticaretin Amacı	6
1.5. Türkiye’de Dış Ticaret Açığı, Fazlası ve Dengesi	7
1.6. Dış Ticaret Teorileri	8
1.6.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi: (A. Smith)	8
1.6.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi: (D. Ricardo).....	9
1.6.3. Karşılıklı Talep Kanunu: (J. Stuart Mill).....	9
1.6.4. Faktör Donanım Teorisi: (H-O Teorisi)	10

1.6.5. Dış Ticareti Açıklayan Yeni Teoriler	10
1.7. Dış Ticaret Açığının Ölçülmesi.....	12
1.8. Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı	13
1.9. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Tarihsel Gelişimi ve Dış Ticaret Politikaları	15
1.9.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Açığı.....	15
1.9.2. Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Açığı.....	17
1.9.2.1. 1923-1960 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları	18
1.9.2.2. 1960- 1980 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları	21
1.9.2.3. 1980-2000 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları	24
1.9.2.4. 2000-2017 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları	26
II. BÖLÜM	29
2006-2016 DIŞ TİCARET AÇIĞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ ve ANALİZİ	29
2.1. Dış Ticaret Açığı ve Ekonomik Büyüme	29
2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	29
2.1.2. Ekonomik Büyümenin Türleri.....	30
2.1.3. İktisadi Büyümenin Ölçülmesi	31
2.1.3.1. GSMH Hesaplanması.....	32
2.1.3.2. GSYH.....	32
2.1.3.3. Safi Yurtiçi Hasıla.....	33
2.1.3.4. Milli Gelir	34
2.1.3.5. Ekonomik Büyüme	34
2.1.3.6. Brüt Büyüme Hızı	34
2.1.3.7. Net Büyüme Hızı	35
2.1.4. Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi	35
2.1.5. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	36

2.2. Dış Ticaret Açığı ve Enflasyon	37
2.2.1. Enflasyonun Tanımı	37
2.2.2. Enflasyonun Türleri.....	38
2.2.2.1. Talep Enflasyonu	38
2.2.2.2. Fiyat Enflasyonu	38
2.2.2.3. Maliyet Enflasyonu.....	39
2.2.3. Dış Ticaret Açığı ve Enflasyon İlişkisi.....	39
2.2.4. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Enflasyon Üzerindeki Etkisi	40
2.3. Dış Ticaret Açığı ve Döviz Kuru	41
2.3.1. Döviz Kurunun Tanımı.....	41
2.3.1.1. Nominal Döviz Kuru.....	43
2.3.1.2. Reel Döviz Kuru	44
2.3.2. Döviz Kuru Sistemleri	45
2.3.2.1. Sabit Kur Sistemi	45
2.3.2.2. Esnek Kur Sistemi.....	46
2.3.2.3. Karma Kur Sistemleri	46
2.3.2.3.1. Yönetimli Dalgalanma Kur Sistemi	46
2.3.2.3.2. Sürünen Pariteler Sistemi	46
2.3.2.3.3. Geniş Marjlı Pariteler Kur Sistemi	46
2.3.3. Dış Ticaret Açığı ve Döviz Kuru İlişkisi.....	47
2.3.4. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi	48
2.4. Dış Ticaret Açığı ve İstihdam	49
2.4.1. İstihdamın Tanımı	49
2.4.2. İstihdamın Türleri.....	50
2.4.3. İstidamın Sektörel Dağılımı	50
2.4.4. Dış Ticaret Açığı ve İstihdam İlişkisi.....	52

2.4.5. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının İstihdam Üzerindeki Etkisi	52
III. BÖLÜM.....	54
TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET AÇIĞININ NEDENLERİ, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ve HEDEFLERİ	54
3.1. Dış Ticaret Açığının Nedenleri	54
3.2. Dış Ticaret Açığı ve Çözüm Önerileri	55
3.3. Dış Ticaret Açığının Hedefleri	58
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA	63
ÖZGEÇMİŞ.....	70

TÜRKİYE’DE 2006-2016 YILLARI ARASINDA DIŞ TİCARET AÇIĞININ BÜYÜME, ENFLASYON, DÖVİZ KURLARI VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye’de 2006-2016 Dış Ticaret.....	8
Tablo 2. 19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başında Osmanlı Dış Ticareti.....	14
Tablo 3. Türkiye’de 1923-1960 Dış Ticaret ve Dengesi.....	14
Tablo 4. Türkiye’de 1960-1980 Dış Ticaret ve Dengesi.....	17
Tablo 5. Türkiye’de 1980-2000 Dış Ticaret ve Dengesi.....	20
Tablo 6. Türkiye’de 2000-2017 Dış Ticaret ve Dengesi.....	23
Tablo 7. Türkiye’de Dış Ticaret Açığı (Milyon \$).....	25
Tablo 8. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı (Milyon \$).....	28
Tablo 9. GSMH Türkiye Örneği.....	33
Tablo 10. 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve GSYH Büyüme Oranları.....	37
Tablo 11. 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve Enflasyon Oranları.....	41
Tablo 12. 2006-2016 Döviz Kurları.....	43
Tablo 13. 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve Döviz Kuru.....	48
Tablo 14. İstihdam Türleri.....	50
Tablo 15. İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı.....	51
Tablo 16. 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve İşsizlik Oranı.....	53

GİRİŞ

Dış ticaret günümüzde ülkeler için vazgeçilemez bir hal almıştır. Kapalı ekonomi politikaları izleyen zayıf ülke ekonomileri dahi dış ticarete karşı koyamayarak sürece dahil olmak zorunda kalmışlardır. Teknolojik gelişmelerin ulaşım yönünde de hız kazanması dış ticaretin artmasına da hız vermiştir. Hatta ülkeler, kendi bünyesinde üretim potansiyeline sahip olmalarına rağmen girdi maliyetlerinin kendi ülkelerine kıyasla ilgili ürünün daha düşük maliyetle üretildiği ülkeyi seçerek ürünlerinin o ülkede üretimini sağlamışlardır. Dış ticaretin teknolojik gelişmelerle birlikte hız kazanması dış ticaret kavramını önemli kılmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde; dış ticaret, dış ticaretin türleri, önemi, amacı, dış ticaret açığı, fazlası ve dengesi, dış ticaret teorileri, dış ticaret açığının sektörel dağılımı, dış ticaret açığının ölçülmesi ve son olarak da Türkiye’de dış ticaret açığının tarihsel gelişimi ve dış ticaret politikalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; ekonomik büyümenin tanımı, iktisadi büyümenin nasıl ölçüldüğü, dış ticaret açığı ve büyüme arasındaki ilişkisi, enflasyonun tanımı, türleri ve dış ticaret açığıyla olan ilişkisi, döviz kurunun tanımı, sistemleri ve dış ticaret açığıyla olan ilişkisi ve istihdamın tanımı verilerek Türkiye’de istihdamın sektörlere göre dağılımı ve dış ticaretle olan ilişkisi açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise dış ticaret açığının temellerine inilerek bu açığın nedenlerinin neler olduğu araştırılmış, bu yönde çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca hükümetin veya ilgili karar organları tarafından dış ticarete yönelik olan hedefler araştırılıp, açıklanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, dış ticaret açığının yarattığı etkinin ekonominin bel kemiğini oluşturan kavramlar üzerinde uyandırdığı yankının neler olabileceği araştırılıp, çözüm nerileri sunulmuştur.

I. BÖLÜM

DIŞ TİCARET ve DIŞ TİCARET AÇIĞI

İthalat ve ihracat faaliyetlerinin toplamı olan dış ticaret, ülkelerin ekonomik ve siyasal açıdan dünyada söz sahibi olması, zenginleşmesi, kalkınması ve ekonomik birimlerin yararlarının maksimize edilmesi açısından son derece önemlidir(Gültekin, 2011: 31). Dış ticaretin gerçekleşmesiyle birlikte dış ticaret açığı, dış ticaret fazlası ve dengesi gibi kavramlar önem kazanmıştır.

1.1. Dış Ticaret

Ülkelerin kendi üretimlerini başka ülkelere satmaları, başka ülkelere de farklı yapılarıdaki ürünleri almaları olarak kısaca tarif edilebilecek olan dış ticaret, ülkeler arasında gerçekleştirilen mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet haklarını konu alan mübadeledir(Gültekin, 2011: 31). Dış ticaretin oluşması için iki ayrı ülkenin olması gerekmektedir. Siyasi varlığı bulunan iki bağımsız ülkenin aralarında yaptıkları ticarete dış ticaret adı verilmektedir(Ortaç, 2010: 5).

Geniş anlamda dış ticaret kavramının içerisine sosyal, siyasi ve toplumların kültürel yaşamları ve teknolojik gelişmişlik seviyeleri gibi unsurları da eklemek gerekmektedir. Bu unsurlar ülkelerin doğal kaynak, bilgi ve teknolojik yeterliliğinden doğan farklarından kazanç sağlamak için gerçekleştirdikleri faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında dış ticaret ile elde edilecek fayda ile ülkelerin refah seviyelerinin yükselmesi mümkün olmaktadır(Kaçmaz, 2014: 6).

Küreselleşen dünyada dış ticaret artık bir gereklilik halini almış, ülkeler ister istemez dış ticarete yönelmişlerdir. Ülkeleri dış ticarete yönelten sebepler arasında; yurtiçi talep karşılandıktan sonraki üretim fazlasını, yerli üretimin yetersizliğini, uluslararası fiyat

farklılıklarını ve mal farklılaştırmasını saymak mümkündür. Bu açıdan bakılarak dış ticaretin yararları(Kol, 2010: 33);

- Ülkede üretimi az olan veya olmayan, ihtisaslaşma olmadığı için yüksek maliyetle üretimi gerçekleştirilen ürünlerin başka ülkelere temini sağlayarak, daha az zahmetle daha yüksek fayda sağlanmasına imkân vermesi,
- Üretimde ihtisaslaşmanın olmamasından kaynaklanan yüksek maliyetle üretimin önüne geçilerek ülke içerisinde kıt olan kaynakların israfının olmamasını sağlar. Bu şekilde ihtiyaçlar ve kaynaklar arasındaki optimal denge kurulmuş olur.

1.2. Dış Ticaretin Türleri

Dış ticaret, farklı bir ülke ile alım satım ilişkileri içerisinde bulunmaktadır. Bu sebeple dış ticaretin türlerini de dış satım (ihracat), dış alım (ithalat) ve ülke üzerinden doğrudan yurtdışına yapılan transit ticaret olmak üzere üçe ayırmak mümkündür.

1.2.1. İhracat

Uluslararası pazarlamanın önemli bir boyutu olan ihracat, ülkedeki ticari kanunlara uygun olarak mal ve hizmetlerin başka ülkelere satışının yapılmasıdır(Melemen, 2003: 26). İhracat ile yapılan dış satım döviz karşılığı yapılmaktadır ve ülkenin bu ticarettten sağladığı dövizin ülkeye gelir getirmesinin yanında ihracat, ülkeler arasındaki para ile ürün alışverişinden daha kapsamlıdır. Bir ülkenin ihracat yapabilmesi ve bu ihracattan kazançlı çıkabilmesi için üretilen ürünün ihracata uygun olması, üretimin uluslararası şartlara uygun yapılması, yurtdışı reklam pazarlamanın iyi yapılması gibi unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir. İhracatta bu gibi hususlara dikkat edilmesi durumunda uluslararası rekabete karşı koyma ve ihracat geliri elde etme imkânı doğmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ihracat, bir ülkenin teknoloji seviyesini, emek gücünü, hammadde zenginliğini ihraç yoluyla kullanarak döviz kazanma çalışmalarıdır(İpek, 2015: 11).

1.2.2. İthalat

İthalat, devlet ahlakı, devlet düzeni ya da kamu güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması veya sınaî ve ticari mülkiyetin korunması amacıyla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemler kapsamı içinde olan kalan malların, İthalat Mevzuatı ile Gümrük Mevzuatına uygun şekilde fiili ithalatının yapılması ve Kambiyo Mevzuatına göre bedelinin ödenmesi işlemlerinin bütünü olarak ifade edilmektedir(Kan, 2014: 40).

Bir diğerk ifadeyle ithalat, ÷lkede üretilmeyen bir malın veya söz konusu olan malın üretimini maliyetli olması ya da yeterli düzeyde ilgili teknolojik üretim araçlarının olmaması nedeniyle talep edilen ürünün başka bir ÷lkeden satın alınmasıdır. Dışardan sağlanan mal ve hizmetler karşılığında ÷lkede bulunan kaynaklar bir başka ÷lkeye aktarılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ithalat bir ÷lkenin mal temin etmiş olduğu ÷lkelere olan bağımlılığını göstermektedir. İthalatın seviyesinin yükselmesi ve belirli ürünlerde yoğunlaşması ÷lkenin bağımlılık seviyesini de arttırmaktadır. İhracat ve ithalat birlikte bir ÷lkenin dış ticaret dengesi oluşturmaktadır.

1.2.3. Transit Ticaret

Transit ticaret, yurtdışında veya serbest bölgede yerleşik bir işletmeden veya antrepodan satın alınan bir malın, ÷lkemiz üzerinden transit olarak ya da doğrudan doğruya satılmasıdır. Transit ticaret talepleri, "Transit Ticaret Formu" düzenlenmek suretiyle bankalara yapılır. Transit ticarete konu olan mallarla ilgili olarak, ithalata ve ihracata ilişkin vergi, resim, harç ve fon tahsil edilmez. İthalat ve ihracat yapılması yasaklanmış ÷lkelerle transit ticaret yapılamaz(MEGEP, 2011: 12).

1.3. Dış Ticaretin Önemi

Dış ticaret, her dönemde ekonomi bilimi ile ilgilenenler tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak desteklenmiştir. Dış ticaret ile ÷lkeler arasında uzmanlaşma ve iş bölümü sağlanabilmektedir. ÷lkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin üretim için yeterli olmaması düşünüldüğünde dış ticaretin önemi daha belirgin hale gelmektedir(Şentürk, 2007: 5). ÷lkeler başka ÷lkelerle ticaret yaparak daha iyi koşullarda üretme imkânı buldukları ürünleri ihraç ederek kendilerinde bulunmayan ürünleri ise başka ÷lkelerden ithal edebilmektedirler.

Dış ticaret ile belirli ürünlerde uzmanlaşma sağlanarak bir ürünü daha az maliyetle üretmek ve yeni ürünler geliştirmek imkânı bulunmuş olunur. ÷lkeler ölçek ekonomilerinden faydalanma fırsatı yakalarken, kıt olan kaynakların etkin kullanımı ile kaynak israfının böylece önüne geçilmiş olunur. Dış ticaret ile ayrıca ÷lkede üretilen ürünlerin dış piyasalara satılması suretiyle ÷lkeye gelir sağlanır. Konuya küresel piyasalar açısından bakıldığında dış satıcılar ve dış alıcılar kendileri için en uygun satış ve alış şartlarını tercih etme imkânı bulurlar(Bayat, 2011: 571). Dış ticarete bu yönüyle bakıldığında bir taraftan satıcıların yeni pazarlar bularak ürünlerini satma imkânı yakaladıklarını diğerk taraftan ise

nihai tüketicilerin daha fazla ve daha iyi ürüne ulaşma imkânı bulduklarını söylemek mümkündür.

Dış ticaret, sadece sanayi ürünlerinde değil, tarım ve hizmet sektörlerinde üretilmiş olan ürünlerin de dış piyasalara pazarlanmasını sağlar. Geniş bir yelpazede yapılan dış ticaret ülkelerin kalkınmasında en önemli etkenlerden biridir. Az gelişmiş ülkeler, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için sanayi ve yatırım mallarını, ihracattan elde ettikleri gelir karşılığında ithal ederek sağlayabilirler. Kalkınma, yatırımlarının finansmanı ihracattan elde edilen gelire bağlı olduğundan dolayı kalkınmanın hızlanması için ihracat gelirlerinin arttırılması gerekir(Serin, 1981: 36). Ülke içerisindeki gayrisafi yurtiçi hasılanın artmasında dış piyasalara yapılan satışın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Farklı bir ifadeyle dış satımın artması gayrisafi yurtiçi hasılanın ve ülkenin kalkınmışlık seviyesinin yükselmesi sonucunu doğurur(Şerefli, 2016: 137).

1.4. Dış Ticaretin Amacı

Dış ticaretin etkili bir şekilde ülke yararına uygun olarak gerçekleşebilmesi için ekonomiyi idare eden kurumlar tarafından birtakım amaçlar belirlenmektedir. Bu çerçevede dış ticaretin amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür(Köksal, 2016: 13);

- Ülkede refah seviyesini ve halkın yaşam standartlarını yükseltmek,
- Ülkeler arasındaki dış ticaret dengesizliklerini düzenlemek,
- Ülkedeki sanayiye koruyarak ve geliştirerek, dış piyasadaki rekabet gücünün yakalanmasını sağlamak,
- Ülke ekonomisindeki dış açıkları azaltmak,
- İstihdam seviyesini yükseltmek,
- Ülke ekonomisinde fiyat istikrarını sağlamak,
- Dış politikada söz sahibi olabilmek ayrıca yurtiçi fiyat istikrarının korunması, hazineye gelir sağlanması ve uluslararası siyasi ilişkileri geliştirmek yine dış ticaretin amaçları arasındadır. Dış ticaretin amaçları aynı zamanda etkin bir dış ticaret politikası ile sağlanacak yararları göstermede doğru orantıya sahiptir.

1.5. Türkiye’de Dış Ticaret Açığı, Fazlası ve Dengesi

Dış ticaret açığı, fazlası ile dengesinin sayısal olarak ifadesini bulabilmek için ülkede bir yıllık süre içerisinde gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamlarına bakmak gerekmektedir.

Dış ticaret açığı, bir ülkede belirli bir süre içerisinde gerçekleşen ithalatın ihracattan fazla olması durumudur. Dış ticaret fazlası, gerçekleşen ihracatın ithalattan fazla olması durumunu ifade etmektedir(Altundal, 2014: 69). Bu iki durum da aslında ülkelerin olmasını istedikleri bir durum değildir. Arzu edilen dış ticaretin dengede olmasıdır. Dış ticaret dengesi ise bir yıllık süre içerisinde gerçekleşen ithalat ile ihracat arasındaki dengeyi ifade etmektedir(Seyidoğlu, 2013: 335).

Aşağıdaki Tablo 1’de Türkiye’de 2006-2016 dış ticaret rakamları verilmiştir. Dış ticaret dengesi ve dış ticaret hacmi 2008’de yaşanan küresel krizin etkisiyle 2009’da kendini göstermiştir. 2012’de alınan önlemler çerçevesinde ilerleyen yıllarda dış ticaret dengesi ve dış ticaret hacmi kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: Türkiye’de 2006-2016 Dış Ticaret

(Değer: Bin ABD \$ / Value: Thousand US \$)

Yıllar Years	İhracat Exports		İthalat Imports		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşıla- ma Oranı Proporti- mon Of İmports Covered By Exports
	Değişim		Değişim		Değer Value	Değer Value	Değer Value
	Değer Value	Change %	Değer Value	Change %			
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	-99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	3,8	241 177 117	-3,8	-84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	-63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	-56 088 651	341 147 819	71,8

Kaynak: TÜİK

1.6. Dış Ticaret Teorileri

Ülkeler arasında mal ve hizmet alım satım işlemlerinin gerçekleşmesi beraberinde dış ticaretin nasıl etkili kılınması, ülke kaynaklarının optimal olarak nasıl kullanılması gerektiğini ve ülke çıkarları yönünde büyümenin gerçekleşebilmesi için dış ticarete yönelik birtakım teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.6.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi: (A. Smith)

Bu teori, Adam Smith tarafından 1776 yılında kaleme alınan “Ulusların Zenginliği” isimli kitapta ortaya konulmuştur. ‘Ulusların Zenginliği’ kitabında ‘Mutlak Üstünlükler Teorisi’, dış ticaretin yapılma nedenlerini ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Bu teoriye göre

lkeler uzmanlaştıkları alanlarda daha düşük maliyetlerle üretmiş oldukları ürünleri başka ülkelere satarak, başka ülkelerin de uzmanlaştıkları ve daha az maliyetle ürettikleri ürünleri satın almaları fikrine dayanmaktadır. Daha kısa anlatımla ‘Mutlak stnlkler Teorisi’, düşük maliyetle üretilen ürünlerin dış satımının yapılmasına, yüksek maliyetli ürünlerin dış alımının yapılmasına dayanmaktadır(Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200). Adam Smith, ticarete kısıtlamalar olmazsa her ülkenin kaynaklarını rekabet edemeyecekleri etkinliği yeterli olmayan üretim alanlarında kullanmayıp, rekabette kendisine avantaj sağlayan ürünlerin üretiminde uzmanlaşacağını ve bu uzmanlaşma ile etkinliklerinin daha da artacağını öngörmüştür(Palacıoğlu, 2018, 2-3).

1.6.2. Karşılaştırmalı stnlkler Teorisi: (D. Ricardo)

‘Karşılaştırmalı stnlkler Teorisini’ ortaya koyan D. Ricardo’ya göre A. Smith’in dile getirdiği ‘Mutlak stnlkler Teorisi’ dış ticaretin kapsamını tam olarak açıklayamamaktadır. Ricardo, lkeler arasındaki üretim maliyetlerinin farkları yerine, bu farklılığın kendi aralarındaki derecesi üzerine odaklanmıştır. Ricardo’nun teorisine göre, bir ülke bütün ürünlerde mutlak olarak bir üstünlüğe sahip olsa bile en çok üstünlüğü olduğu ürünleri dış satıma konu ederek diğer ürünleri dışardan alarak da kalkınabilir. Ricardo’nun teorisinin işleyebilmesi için iki ülkenin de yurtiçi değişim oranlarının farklı ve uluslararası fiyat oranının bunların arasında gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Ricardo’ya göre, maliyetin oluşmasını sağlayan tek faktör, homojen ülke içinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu varsayılan emektir(Topuz ve Coşkun, 2018: 673). Bu teorideki en önemli nokta, ülkenin ihracat yaptığı sektördeki ihracatının ülkede gerçekleşen toplam ihracat içindeki payının, dünyada aynı sektördeki ihracatın, dünyada gerçekleşen toplam ihracat içindeki payına oranla daha yüksek seviyede gerçekleşmesidir(Erkan, 2012: 196).

1.6.3. Karşılıklı Talep Kanunu: (J. Stuart Mill)

John Stuart Mill’in ortaya koyduğu bu teoriye göre iki ülke arasındaki dış ticaretin belirleyicisi, ülkedeki ürünlere dış ülkelerden gelecek taleptir. Daha kısa anlatımla ülkelerin talepleri birbirleri arasındaki dış ticaretin belirleyici unsurudur(Peker, 2015: 4). Bu teoriye göre, dış ticaret hadlerinin belirlenmesi için bir ülkenin ürettiği mallara diğer ülkelerin taleplerinin şiddetinin bilinmesi gerekmektedir(Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200).

1.6.4. Faktör Donanım Teorisi: (H-O Teorisi)

İsveçli iktisatçılar Eli Hecksher ve Bertil Ohlin tarafından ortaya konulan teori Birinci Dünya Savaşından sonra geliştirilmiştir. Bu teori üretim faktörü olan emek ve sermayeyi aynı anda analize ekleyerek uluslararası ticaretin anlamını daha da genişletmiştir(Said Mohamoud, 2016: 5). Bu teorinin çıkış noktası uluslararası yapılan ticaretin açıklanmasında klasik teorinin emek verimliliğinin üzerinde durmamasıdır. Oysa uluslararası ticareti açıklayabilmek için uluslararası faktör verimliliğinin de incelenmesi gerekmektedir. ‘Faktör Donanım Teorisi’, bir ülkenin ürettiği ürünlerdeki üstünlüğünün o ülkenin faktörlerinin maliyetlerinin göz önüne alınması ile ‘Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin’ bu eksikliğini gidermesinin mümkün olacağını savunmuştur. Heckscher-Ohlin teorisine göre bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilmesi söz konusu ürünü üretirken kullandığı faktördeki zenginliğine bağlıdır(Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200). Heckscher-Ohlin teorisinde ülkenin daha ucuz girdiyi daha yoğun kullanarak ihtisaslaşmanın sağladığını savunmaktadır(Peker, 2015: 4).

1.6.5. Dış Ticareti Açıklayan Yeni Teoriler

Dış ticaretin gelişmesiyle birlikte yeni teoriler ortaya çıkmıştır. Kısaca bu teorilere değinecek olursak;

- **Vasıflı İşgücü Teorisi (Keesing ve Kenen):** Bu teoriye göre bir ülkenin ürettiği ürünlerin vasıflı işgücü gerektirip gerektirmediği o ülkenin uzmanlaşması konusunda belirleyici unsurdur. Eğer bir ülkede üretilen ürünler vasıflı işgücü gerektiriyorsa ve bu ülkede vasıflı işgücü de bulunuyorsa o ülke ancak bu şekilde üretimde uzmanlaşma şansı bulacaktır. Nitelikli işgücü gerektiren mallar aynı zamanda sermaye yoğun mallar oldukları için ‘Vasıflı İşgücü Teorisi’ aynı zamanda ‘neo-faktör donatımı’ olarak da adlandırılmaktadır(Bayraktutan, 2003: 180).
- **Ölçek Ekonomisi Teorisi:** Ölçek ekonomileri teorisi karşılaştırmalı üstünlük teorisi ya da üretim faktörlerinin oranıyla ilişkili değildir ve üretim faktörlerinin uygun olmayan kullanımlarının ve pazarın tekelleşmesinin farklı düzeylerini tanımlamaktadır. Fabrika veya firmaların üretim kapasitelerinde meydana gelen artışlar sebebiyle birim üretim maliyetinde azalmaların meydana gelmesine ölçek ekonomisi denir. Bu teoriye göre

lkeler içinde meydana gelen pazarın genişlemesi üretimde ölçek ekonomisinin artmasını garanti eder(Said Mohamoud, 2016: 8).

- Teknoloji Açığı Teorisi: Bu teoriye göre yeni bir teknoloji geliştiren ülkeler bu teknolojiyi ilk geliştirmelerinden dolayı ilk ihracatçı konumuna gelmektedirler. Fakat zamanla başka ülkeler, bu ürünü kendi faktör avantajlarından dolayı daha avantajlı bir maliyetle üreterek satıcısı konumuna gelebilmektedirler. Teknolojik ürünü üretildiği ülkeden alarak kendisini üretici ülke konumuna getiren ülkeler işgücü, doğal kaynak gibi üstünlükleri ile maliyet/rekabet stnlği elde etmekte ve ithalatçı konumdan ihracatçı konuma gelmektedirler(Bayraktutan, 2003: 180).
- rn Dönemleri Teorisi (Vernon): Raymond Vernon’un 1966 yılında ortaya koyduğu bu teori, bir ülkeden başka bir ülkeye doğru teknoloji transferinin yolu, yabancı sermaye yatırımlarıdır. Sermaye yatırımları aynı zamanda yeni malların ve yeni teknolojilerin geliştirilmesine sebep olmakta, yeni ürün gelişimi sanayileşmiş ülkelerde olmaktadır. Vernon’a göre bir ürün giriş, büyüme, olgunluk ve gerileme gibi birçok aşamadan geçerek başka bir ülkeye gelmektedir ve ülkelerin ürettikleri ürünlerdeki karşılaştırmalı stnlkler ürün dönemi boyunca devam etmektedir. rn bütün bu aşamalardan geçerken coğrafi olarak da üretim ve satış yeri değişmektedir(şahin, 2016: 177).
- Tercihlerde Benzerlik Teorisi (Linder): Staffan Burenstam Linder’in 1961 yılında ortaya koyduğu bu teori, dış ticarette talep olgusuna yer vermiş ve tamamen arz faktörlerine bağlı olan faktör donatımı teoreminin yerini almıştır. Linder’e göre sanayi ürünlerinin dış satımı benzer ürünler üreten ve gelişmişlik seviyesi birbirine benzeyen ülkeler arasında olmaktadır. Farklı bir ifade ile tercihleri birbirine benzeyen, benzer özellikteki ülkeler dış ticaret yaparken birbirlerini tercih etmektedirler. Bu anlamda tercihlerde benzerlik teorisi, homojen olmayan, zevklerin ve ölçek ekonomilerinin önemli olduğu sanayi ürünleri ticaretini açıklamaktadır(Atik, 2006: 34).
- Monopolc Rekabet Teorisi (Grubel ve Lloyd): Monopolc Rekabet modelinde üretimde farklılaştırılmış ürünler üreten çok sayıda firma olduğu vurgulanmıştır. ‘Monopolc Rekabet Teorisi’, rn farklılaştırması ve içsel ölçek ekonomileri ile karakterize edilmektedir. Endüstrideki her firma yakın

ikame mallar üzerinde monopol gücüne sahip olarak küçük firmaları piyasa dışında tutarak tam rekabeti ortadan kaldıran içsel ölçek ekonomileri ile çalışmaktadır(Şahin, 2016: 178).

1.7. Dış Ticaret Açığının Ölçülmesi

İhracat ve ithalat başka ülkeler ile yapılan mal hareketliliğinin bir sonucudur. Bir ülkeden başka bir ülkeye ihracat yapılması durumunda ihracatçı ülke lehine bir gelir oluşurken ithalat durumunda ise tam tersi ülke kaynaklarından bir gider oluşmaktadır. Uluslararası alanda yapılan ticaret ülkelerin ödemeler bilançosunun en önemli kalemidir ve ülkeden ülkeye farklılık gösterse de ödemeler bilançosunun yarıya yakınlık bir kısmı dış ticaretten kaynaklanmaktadır(Kadooğlu Aydın, 2017: 33).

İthalat ve ihracat arasındaki dengeyi ölçmek için ihracatın da ithalatın da aynı birim ile ifade edilmesi gerekmektedir. İhracat ve ithalatın ifade edilmesinde dünyada kabul görmüş para birimi Amerikan Doları'dır. Ödemeler dengesinde dış ticaret dengesinin hesaplanması sırasında bunların aynı şekilde ölçülmesi karşılaştırmanın doğru yapılması için gereklidir. Buna göre malın değerine, malı geminin güvertesine taşınmaya kadar yapılan giderler (limana kadar taşıma bedeli, gümrükleme bedeli vb.) eklenir, sonraki giderler ise eklenmez. Sonraki giderler ödemeler dengesi hesabında hizmetler dengesi içine alınır. Buna karşılık TÜİK tarafından yayınlandığı şekliyle dış ticaret sayılarında ihracat fob, ithalat ise cif değeriyle alınmaktadır. Buna göre ithalatta malın değerine sigorta, navlun vb. giderler de eklenmektedir. Dış ticaret verileriyle(<http://www.mahfiegilmez.com>)¹;

- İhracat = İthalat ise dış ticaretin dengede olduğunu,
- İhracat > İthalat ise dış ticaretin fazlası olduğunu,
- İhracat < İthalat ise dış ticaret açığının var olduğunu göstermektedir.
- Dış ticaret hacmi = İhracat + İthalat olarak hesaplanmaktadır. İhracat ile ithalatın toplamı bir ülkenin dış dünya ile yaptığı ticaretin hacmini göstermektedir.
- İhracatın İthalatı Karşılama Oranı = (İhracat / İthalat) * 100 bu formül yardımıyla hesaplanmaktadır. Bu oran da ithalat için gerekli olan dövizin ne kadarının ihracattan elde edilen dövizlerle karşılandığını ne kadarının da başka yollarla ödenmesi gerektiğini gösterir. Karşılama oranının 100'den büyük olması ülkenin dış ticaret fazlası olduğunu, 100'den küçük olması dış

¹<http://www.mahfiegilmez.com/2013/12/turkiyenin-dsticareti.html>, Erişim Tarihi 03.01.2019.

ticaret açığı verdiğini gösterir(<https://www.tcmb.gov.tr>)².

- İhracat ve ithalat iki şekilde karşılaştırılır. Bunlar; değer cinsinden ve miktar cinsinden. İhracat ve ithalatın değer cinsinden ölçülmesi, ithalata ödenen ve ihracattan sağlanan dövizin miktarı cinsinden hesaplamının yapılması anlamına gelmektedir. Miktar cinsinden karşılaştırma yönteminde de ithalat ve ihracattaki reel değerler göz önüne alınır. Bu iki endeksin sonuçlarını birlikte ele aldığımızda; ülke bir önceki döneme göre aynı miktar malı ihraç ettiği halde daha fazla döviz elde etmişse o zaman ihraç mallarının fiyatlarının arttığını, tersi olmuşsa ihraç mallarının fiyatlarının düştüğünü anlaşılır. Benzer bir analiz ithal malları için de yapılır. Ülke ithal ettiği malların miktarı değişmediği halde daha fazla döviz ödemişse o zaman ithal edilen malların fiyatlarının arttığı tersi durumda ise ithal edilen malların fiyatlarının düştüğü anlaşılır(<http://www.mahfiegilmez.com/2013/12/turkiyenin-dsticareti.html>)³.

1.8. Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı

Dış ticaret birçok ekonomik sonucu ortaya çıkartan önemli bir ekonomi politikası aracıdır. Dış ticaret ile arz fazlası olan sektörlerde üretilen ürünleri dış piyasalara açmak ve bu ürünlerden gelir elde etmek mümkün olmaktadır. İhracat ile elde edilecek gelir ile iç talebin karşılanmasında ülke içerisinde pahalı veya az seviyede üretilen ürünlerin dış piyasalardan sağlanması kolaylaşmaktadır. Bu işlevlerin yanında özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından dış ticaret özel bir önem ve anlama sahiptir. İhracat olanakları gelişmiş ülkelere göre daha sınırlı olan gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınmalarını sürdürebilmek için büyük tutarlarda yatırım ve ara malı ithal etmek zorundadır(Utkulu ve Aydemir, 2008: 2). Türkiye açısından bu durumu değerlendirdiğimizde ise gelişmekte olan ülke grubunda yer almaktadır.

Türkiye'nin 2013-2016 yılları arasında ihracatında olduğu gibi aynı yıllar arasında ithalatında da belirgin bir düşüş yaşanmıştır. İhracata göre ithalatta daha fazla bir düşüşün olması 2013-2016 yılları arasında dış ticaret açığının da azalan bir seyir izlemesine sebep olmuştur(Tablo 2).

² <https://www.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi 02.01.2019.

³ <http://www.mahfiegilmez.com/2013/12/turkiyenin-dsticareti.html>, Erişim Tarihi 03.01.2019.

Tablo 2: Türkiye’de Dış Ticaret Açığı (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı	Önceki Yıla Göre Değişim (%)
2006	85.534	139.176	-53.642	-
2007	107.272	170.063	-62.791	-17
2008	132.027	201.964	-69.937	-12
2009	102.143	140.928	-38.785	45
2010	113.883	185.544	-71.661	-85
2011	134.907	240.842	-105.935	-48
2012	152.462	236.545	-84.083	21
2013	151.803	251.661	-99.858	-19
2014	157.610	242.177	-84.567	-15
2015	143.839	207.234	-63.395	-25
2016	142.530	198.618	-56.088	-12

Kaynak: TİM İhracat Rakamları, 2019

Toplam dış ticarete bu durum yaşanırken, sektörel bazda Türkiye’nin dış ticaret açığı Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3: Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	Tarım			Madencilik			Sanayi		
	İhracat	İthalat	Fark	İhracat	İthalat	Fark	İhracat	İthalat	Fark
2013	17.739	16.916	823	13.452	72.876	-59.424	116.393	146.189	-29.796
2014	18.747	18.060	687	12.491	71.659	-59.168	121.896	144.888	-22.992
2015	17.444	16.059	1.385	9.915	50.548	-40.633	108.095	136.741	-28.646
2016	16.857	15.638	1.219	8.440	38.677	-30.237	108.004	137.453	-29.449

Kaynak: TİM İhracat Rakamları

Türkiye’de son yıllarda dış ticaret açığının en fazla olduğu sektör madencilik sektörüdür. Madencilik sektörünü sanayi sektörü izlerken, tarımda çok az da olsa dış ticaret fazla vermektedir. Madencilik ve sanayi sektöründe verilen dış açık genel olarak dış ticaret açığı rakamları üzerinde baskı oluşturarak dışa bağımlılığın artmasına neden olmuştur.

1.9. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Tarihsel Gelişimi ve Dış Ticaret Politikaları

Türkiye’nin dış ticaret politikaları ve buna bağlı olarak gerçekleşen dış ticaretteki denge durumunu incelerken Cumhuriyet öncesi dönem ile Cumhuriyet sonrası dönemi birbirinden ayırarak incelemek gerekmektedir. Bu iki dönem yönetim yapısından ekonomiye keskin çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır.

1.9.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Açığı

Batılı ülkelerde Sanayi Devrimi devam ederken, Osmanlı Devleti’nde iktisadi hayatın önemli bir unsurunu oluşturan ticaret, devletin kontrolü altında yürütülmüştür. Osmanlı’da hâkim ekonomik düşünce iâşe ilkesiydi. Bolluk ekonomisi olarak da anılan bu ilke, tüketici yönlü arz ekonomisine dayanmaktadır(Köktaş ve Gölçek, 2016: 98). İç ticaret esnaf derneklerinin tekelinde ve kontrolünderken dış ticaret daha çok ülkede bulunmayan lüks mallar üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu dönemde dış ticaret yapan tüccarlar söz konusu ürünleri temin etmek konusunda bir engelle karşılaşmadıkları gibi aynı zamanda bu ürünleri deniz aşırı ülkelere satarak servet edinmişlerdir. İlk zamanlarda iç ticaret daha yaygınken zamanla ülkelerle yapılan ikili anlaşmalardan dolayı dış ticaret hacim olarak büyümeye başlamıştır. Bu durum, ileriki dönemde dış ticaretin iç ticaretin önüne geçmesine ve ülke ekonomisinde olumsuz sonuçlar doğmasına sebep olmuştur(Elibol, 2005: 62).

1750 ile 1815 yılları arasında Osmanlı’da düzenli bir ihracattan söz etmek pek mümkün değildir. 1838 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğunun dış ticaret politikasının temelinde ithalat bulunmaktaydı ve ülkede ithalatı destekleyici, ihracatı zorlaştırıcı bir politika izlenmekteydi(Özgün, 2008: 8). Osmanlı sanayisinde üretiminin üzerindeki durgunluğu atmak ve Avrupa ürünlerine karşı rekabeti arttırmak amacıyla işgücü yetiştirmek, Avrupa’daki teknik gelişmeleri ülkeye getirmek gibi amaçlarla okullar açılıp fuarlar düzenlenmeye çalışılsa da ithalat yönlü dış ticaret anlayışı genel anlamıyla devam etmiştir(Damlıbağ, 2012: 203).

Kapitülasyonlarla ithalatın önü daha da açılmıştı. İhracatı zorlaştırıcı politikalar ile amaçlanan ülke içerisinde dolaşımda olan ürünlerin miktarını arttırarak, fiyat karlılığını arttırmaktı. Bu amacı gerçekleştirmek için ihracata konulan vergiler zorlaştırılmış, buna karşılık ithalat desteklenmiştir. Bu politika çerçevesinde İngiltere ile 1938 yılında Balta Limanı Anlaşması imzalanmış, bu anlaşmayı Fransa ve başka Avrupa ülkeleri ile yapılan benzer anlaşmalar izlemiştir. Bu anlaşmalar, Osmanlı’nın ticari yapısını daha da kötüye

gitmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda da Avrupa ülkeleri için sınırların olmadığı bir ticaret yapısı oluşmuştur(Kılınç Savrul, Özel ve Kılıç, 2013: 57). Avrupa'ya kıyasla modernize olamamış, nispeten küçük seviyedeki Osmanlı sanayisi Avrupa ile mücadele edemeyerek çaresiz bir hal almış, ülke dışından gelen mallar için Osmanlı bir açık pazar haline gelmiştir. İç pazar da bu değişimden nasibini alarak daha çok azınlıkların faaliyet gösterdiği üretim ve ticaret kolları ekonomiyi hâkim olmuştur(Ceylan, 2000: 145).

Avrupalı devletlerle yapılan antlaşmalarla Osmanlı'nın batı için ifade ettiği anlam da daha kapsamlı hale gelmiştir. Önceleri bir pazar olarak gördükleri Osmanlı'yı artık sermayelerini değerlendirecekleri bir ülke olarak görmeye başlamışlardır. Yapılan antlaşmalarla ülke içerisine giren yabancı sermaye Osmanlı kaynaklarını kullanıp elde ettiği kazancı kendi ülkelere götürmüşler, kendilerine rakip olacak yatırımları Osmanlı topraklarına yapmaktan kaçınmışlardır(Kalabak, 2014: 311).

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren buharlı gemilerin yapılmasıyla ticaret yollarının Osmanlı toprakları üzerinden geçen kervan yollarına göre kısalması, Asya-Avrupa ticaretinde Osmanlı aleyhine bir gelişme olmuş, bu yollar atıl hale gelmiştir(Özgün, 2008: 8). Bu gelişme Osmanlı'yı topraklarından ürün taşınan ve böylece gümrük geliri elde eden ülke konumundan çıkarmış, Osmanlı önemli miktarda gelirden yoksun hale gelmiştir(Kuruca ve Kara, 2009: 954).

Viyana'daki başarısızlık sonrasında askeri, siyasi ve ekonomik alanda gerilemeyi hızlandırmış, Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler daha önce kapitülasyonlarla imtiyazlar elde eden devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya başlamalarını doğurmuştur. 1839 yılında ilân edilen Tanzimat Fermanı bu müdahalelerin Osmanlı Devleti tarafından bir nevi kabul edildiğini de göstermiş, Osmanlı Devleti'nin aslî unsuru olan Müslüman/Türk ahalinin nüfuzu zayıflamış gayr-ı müslim ve ecnebi ahalinin nüfuzunu daha da artmıştır(Kuruca ve Kara, 2009: 973).

Osmanlı'da 19. yüzyılın sonlarına kadar ülkenin vergi gelirlerini arttıracak, ülke ihtiyaçlarını karşılayacak ürünlerin ülkeye gelmesini sağlayacak dış ticaret politikası uygulanmıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren yerli üretimi arttırmak, ülke içerisinde üretilen ürünlere dış ülkelerdeki rakipleri karşısında rekabet avantajı sağlamak ve ülke gelirlerini arttırmak amacıyla politikalar geliştirilme yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda ihracata uygulanan vergi oranında %1'lik bir indirime gidilmiş, ithalata uygulanan vergi oranı da yükseltilmiştir. Dûyun-u Umumiye için kullanılmak üzere ithal malların

vergisinin %3 arttırılması konusunda anlaşma sağlanmıştır(Kılınç Savrul, Özel ve Kılıç 2013: 58). Yaşanan bütün gelişmeler sonrasında Osmanlı dış ticareti sürekli olarak açık vermiştir. 1878 yılında 8.394 milyon Osmanlı Lirası ihracatına karşılık 20.009 milyon Osmanlı Lirası ithalat gerçekleşerek dış ticaret açığı -11.615 milyon Osmanlı Lirasıyken dış ticaret açığı miktarı 1913 yılına gelindiğinde -20.242 Osmanlı Lirası seviyesine ulaşmıştır(Tablo 4).

Tablo 4: 19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başında Osmanlı Dış Ticareti

Yıllar	Milyon Osmanlı Lirası			Yıllar	Milyon Osmanlı Lirası		
	İhracat	İthalat	Denge		İhracat	İthalat	Denge
1878	8.394	20.009	-11.615	1893	13.262	24.109	-10.847
1879	8.761	19.418	-10.657	1894	13.754	24.075	-10.321
1880	8.497	17.847	-9.350	1895	15.536	20.576	-5.040
1881	11.295	19.486	-8.191	1896	15.428	21.360	-5.932
1882	10.964	20.192	-9.228	1897	14.744	23.434	-8.690
1883	12.390	19.758	-7.368	1898	13.425	26.621	-13.196
1884	12.798	20.638	-7.840	1899	15.591	24.497	-8.906
1885	12.076	20.004	-7.928	1900	14.905	23.842	-8.937
1886	12.707	20.703	7.996	1905	19.672	31.366	-11.694
1887	11.289	20.106	-8.817	1907	17.495	23.569	-6.074
1888	13.547	19.457	-5.910	1908	18.439	31.432	-12.993
1889	15.172	21.042	-5.870	1909	18.433	34.737	-16.304
1890	12.836	22.914	10.078	1910	22.080	42.556	-20.476
1891	15.364	24.554	-9.190	1911	24.909	45.063	-20.154
1892	15.573	24.467	-8.894	1913	21.600	41.842	-20.242

Kaynak: (Pamuk, 2003: 1-8)

1.9.2. Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Dış Ticaret Açığı

Türkiye’de Cumhuriyetin yüz yıla yakın tarihinde iktidara gelen partilerin yönetim anlayışları çok keskin çizgiler olmasa da farklılıklar arz etmektedir. Parti politikalarına göre şekillenen siyasi yapının etkisiyle ilgili dönemlerde Türkiye’nin dış ticaret politikalarında da değişiklikler olmuştur. Cumhuriyetin ilanından 2017 yılına kadar geçen süre, dış ticaret politikalarındaki değişim açısından ele alınırsa 94 yıllık bu dönemi dört döneme ayırarak incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi Cumhuriyetin kuruluşundan 27 Mayıs müdahalesine geçen süre olan 1923-1960 arası dönem, ikincisi 1960 yılından 1980 yılındaki müdahaleye kadar geçen dönem, üçüncüsü 1980 yılından önemli ekonomik

sorunlarının yaşandığı 2000 yılına kadar geçen dönem ve dördüncüsü ise 2000 yılından 2017 yılına kadar geçen dönemdir.

1.9.2.1. 1923-1960 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

Cumhuriyet ilan edilmeden önce birbiri ardına gelen savaşlar hem uzun sürmüş hem de ülkeye büyük kayıplar yaşatmıştır. 1914 yılında 16 milyonun üzerinde olan ülke nüfusu 1920’lere gelindiğinde 13 milyona kadar gerilemiş üstelik nüfustaki bu kayıp büyük oranda 18-35 yaşları arasındaki vatandaşların kaybindan oluşmaktadır. Bu durumda ülkede üretim yapmak da oldukça zorlaşmaktadır(Özel, 2002: 235). Mustafa Kemal, milletlerin kalkınmasını, ekonominin, eğitimin ve düzenin (organizasyon) sağladığını çok iyi bilmekteydi. Kalkınmış güçlü devletlerin asırlarca mücadele vererek kalkınmalarını sağlayan bu üç temel faktörü Mustafa Kemal daima örnek almıştır(Çelebi, 2002: 17). Atatürk’ün kurmayı amaçladığı bu yapı, ülke ekonomisini bağımsızlaştırma amacından kaynaklanmaktadır. Böylece ekonomiye herhangi bir dış müdahale olması durumu ortadan kalkmaktadır. Ekonominin gelişmesine yönelik alınan önlemler, hedefler, amaçlar büyüme ve kalkınmaya hız vermektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde Türkiye’de takip edilecek olan ekonomik yapının ilk temelleri 1923 yılının şubat ayında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde atılmıştır. Kongrede benimsenen ekonomi politikaları milliyetçi ve liberal politikaları takip etmek, ekonomide dışa açık bir yapı oluşturmak düşünceleri ön plana çıkmıştır. Lozan Antlaşması dışa açık politikaların uygulanmasında önemli bir etken olmuştur. Bu dönemde uygulanan teşvik programları, yerli malların kullanımının teşvik edilmesi, milli bankaların hayata geçirilmesi gibi adımlar dış ticaretin önünü açmak adına atılmış önemli adımlardır(Özdemir, Kantürk ve Oral, 2016: 152). Cumhuriyetin ilk yıllarında ihracat rakamları düzenli denilebilecek bir şekilde artmıştır. Bu artışın sebepleri arasında Türkiye ekonomisinin iyileşme eğiliminde olması ve diğer ülkelerin savaş sonrasında ekonomik faaliyetlere hız vermelerini saymak mümkündür(<http://www.ekodialog.com>)⁴. 1923–1932 yılları arasında özel sektörü destekleyecek şekilde ekonomi politikaları oluşturulmuştur. Çünkü özel sektörün sermaye birikimi yeteri seviyede değildir. Devlet tarafından yeni yatırımlar da bu dönemde yapılmış, üretimde hammadde sorununu aşabilmek için Teşvik-i Sanayi kanunu çıkartılmış ve hammadde ithalatı kolaylaştırılmıştır(Soral, 2009: 23). Türkiye’nin gümrük resimlerini düzenleme hakkını elde ettiği 1929 yılı aynı zamanda tüm

⁴ <http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-ihracatin-tarihsel-gelisimi1923-1960-donemi.html>, Erişim Tarihi 18.03.2019.

dünyayı etkileyen bir ekonomik krizin de en şiddetli devresini oluşturmaktadır. Türkiye bu ekonomik krizi atlatabilmek için ihracatı arttırmak, Türk parasının değerini korumak ve yerli sanayinin ürettiği malların yabancı mallara karşı korunmasını sağlamak gibi bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Gerek bu tedbirler, gerekse Lozan Antlaşması nedeniyle arttırılamayan gümrük vergilerinin bu tarihten sonra yeniden düzenlenmesi nedeniyle ithalat ve ihracatta büyük bir düşüş meydana gelmiştir(Avcı, 2000: 34). Bu dönemde İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası gibi milli bankalar, İstanbul Ticaret ve Tahıl Borsası da yine bu dönemde faaliyetlerine başlamıştır. 1932'den itibaren ise karma ekonomik model tercih edilmiş, 1923–1939 yılları arasında ise ülkede yapılan sanayi yatırımları hızlanmıştır(Soral, 2009: 23).

1940'ların başlarında dünyada yaşanan savaşın da etkisiyle Türkiye'de savaş ekonomisi hâkim olmuş ve devletçi politikalar takip edilmiştir. Yaşanan savaş durumu Türk dış ticaretini durma noktasına getirmiştir. Bu dönemde ithalatı kısıma politikaları ile dış ticarete fazla verme politikası uygulanmıştır. 1938'de 119 milyon ABD Doları olan ithalatımız 1940'da yarı yarıya bir düşüş yaşamıştır. Savaş yıllarında Türk Lirası aşırı değerlenmiş ve buna ihracattan alınan vergilerin olumsuz etkisi de eklenince ihracat olumsuz yönde etkilenmiştir(Bulut, 2006: 178). Birçok ülkede savaş olmasından dolayı ithalatın da azalmasıyla birlikte dış ticarete ihracat yönünde olumlu bir durum ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen savaşın ekonomik etkilerini hisseden Türkiye'de 7 Eylül 1946'da büyük oranlı bir devalüasyon yapılmıştır. Bu şekilde bir düzenlemenin ana sebebi ihracatın arttırılması düşüncesidir. Ancak yapılan devalüasyonla birlikte, ithalat üzerindeki sınırlamaların hafifletilmesi sonucunda ithalattaki artışın ihracattaki artışı aştığı görülmektedir. 1947'de bir önceki yıla göre ithalatta %100'ün üzerinde bir artış gerçekleşirken, ihracatta önemli bir değişme yaşanmamıştır(Özel, 2011: 80). 1950'li yıllarda Türk siyasetinde önemli değişimler olmuş bu değişimler ülkenin ekonomi politikasına da yansımıştır. Demokrat Partisi'nin kuruluşundaki liberalizm anlayışı, ekonomide de etkisini göstermiştir. Ekonomideki bu liberalizm anlayışı, bir düşünceden çok zorunluluktan kaynaklanan bir yaklaşımı ifade eder. 1952'den sonra enflasyon ve döviz kurları istikrarlı denebilecek şekilde artış eğilimine girmiştir(Baytal, 2007: 550). Bu dönemde dış ticaret politikamız daha liberal hale getirilmiş ve bu bağlamda ithalatında kısıtlama olan malların birkaçı hariç hepsine serbestlik getirilmiştir. Serbestleştirme çabalarının neticesinde 1950-52 yılları arasında ithalat %65 artmış, 1953 yılından itibaren ülkede döviz sıkıntısı baş göstermiştir. Bu

dönemden sonra ithalat sürekli olarak düşmesine karşın dış ticaret açığı devamlı hale gelmiştir(Takım, 2012: 174). Demokrat Parti döneminde Marshall yardımları ile birlikte tarımda ortaya çıkan olumlu gelişmeler, Kore Savaşı'nın bitmesiyle dünya pazarının genişlemesi gibi etkenlerle ekonomik hava iyimser bir hal almıştır. Fakat 1953 yılına gelindiğinde bu iyimser hava kaybolmaya başlamıştır. Dış ticaret açığı 1950 yılında 22,3 milyon dolardan iki yıl içinde 193 milyon dolara kadar çıkmıştır. Merkez Bankası'nda bulunan rezervlerdeki bitme tehlikesinin önüne geçmek için Merkez Bankası tarafından yapılan altın satışları durdurulmuştur. Bu gelişmeler üzerine 1953 yılında ithalat liberalizasyon politikasına son verilmiştir. 7 Eylül 1946 devalüasyonuna rağmen, 1953'te doruk noktasına çıkan ihracat (396,1 milyon dolar) Kore konjonktürü bitince 1953 rakamına 1960 sonrasına kadar bir daha ulaşamamıştır(Kanca, 2012: 53).

Tablo 5: Türkiye’de 1923-1960 Dış Ticaret ve Dengesi

(Değer: Bin ABD \$ / Value: Thousand US \$)

	İhracat Exports		İthalat Imports		Dış Ticaret Dengesi Balance Of Foreign Trade
Yıllar Years	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value
1923	50 790		86 872		- 36 082
1924	82 435	62.3	100 462	15.6	- 18 027
1925	102 700	24.6	128 953	28.4	- 26 253
1926	96 437	-6.1	121 411	-5.8	- 24 974
1927	80 749	-16.3	107 752	-11.3	- 27 003
1928	88 278	9.3	113 710	5.5	- 25 432
1929	74 827	-15.2	123 558	8.7	- 48 731
1930	71 380	-4.6	69 540	-43.7	1 840
1931	60 226	-15.6	59 935	-13.8	291
1932	47 972	-20.3	40 718	-32.1	7 254
1933	58 065	21.0	45 091	10.7	12 974
1934	73 007	25.7	68 761	52.5	4 246

1935	76 232	4.4	70 635	2.7	5 597
1936	93 670	22.9	73 619	4.2	20 051
1937	109 225	16.6	90 540	23.0	18 685
1938	115 019	5.3	118 899	31.3	- 3 880
1939	99 647	-13.4	92 498	-22.2	7 149
1940	80 904	-18.8	50 035	-45.9	30 869
1941	91 056	12.5	55 349	10.6	35 707
1942	126 115	38.5	112 879	103.9	13 236
1943	196 734	56.0	155 340	37.6	41 394
1944	177 952	-9.5	126 230	-18.7	51 722
1945	168 264	-5.4	96 969	-23.2	71 295
1946	214 580	27.5	118 889	22.6	95 691
1947	223 301	4.1	244 644	105.8	- 21 343
1948	196 799	-11.9	275 053	12.4	- 78 254
1949	247 825	25.9	290 220	5.5	- 42 395
1950	263 424	6.3	285 664	-1.6	- 22 240
1951	314 082	19.2	402 086	40.8	- 88 004
1952	362 914	15.5	555 920	38.3	- 193 006
1953	396 061	9.1	532 533	-4.2	- 136 472
1954	334 924	-15.4	478 359	-10.2	- 143 435
1955	313 346	-6.4	497 637	4.0	- 184 291
1956	304 990	-2.7	407 340	-18.1	- 102 350
1957	345 217	13.2	397 125	-2.5	- 51 908
1958	247 271	-28.4	315 098	-20.7	- 67 827
1959	353 799	43.1	469 982	49.2	- 116 183
1960	320 731	-9.3	468 186	-0.4	- 147 455

Kaynak: TÜİK

1.9.2.2. 1960- 1980 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

Türkiye’de 1960 ile 1980 yılları arasında geçen dönemde büyüme ve sanayileşme politikalarının temelini ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmaktaydı(Hepaktan, 2008: 2). 1960 yılından sonra Türkiye, kalkınmanın bir plana bağlandığı “Planlı Kalkınma” dönemini yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde hazırlanan plan gereğince ekonomide devletin ve özel sektörün bulunduğu karma ekonomi modeli, dış ticarete ise yerli sanayiye güçlendirmeyi ve korumayı amaçlayan ithal ikamesine dayalı politika takip edilmiştir. 1960 yılında 320,7 milyon dolar olan ihracat 1970 yılına gelindiğinde 588 milyon dolara ulaşmış, aynı dönemde ithalat sırasıyla 468 ve 948 milyon dolar olarak

gerçekleşmiştir. İhracata konu ürün kompozisyonunda ise değişme olmamış tarım ürünlerinin payı daha da artarak %80 düzeyine yükselmiştir(<http://www.ekodialog.com>)⁵.

Tablo 6’da 1960-1980 yıllarına ait dış ticaret dengesi verilmiştir. İlk 10 yıl dış ticaret dengesi açık vermiştir ve bu durum devam etmiştir. 1970’li yıllarda batı ülkelerinde yaşanan yüksek enflasyon ve buna ilaveten yaşanan petrol krizi ülkelerin dış ticaret dengelerinde bozulmalara sebep olmuştur. Türkiye’de uygulanan kur politikaları Türk Lirasının aşırı değerlenmesini sağlamış, dış ticarete dengenin sağlanabilmesi için kontrollü döviz kuru uygulamasına gidilmiştir(Hepaktan, 2008: 2). Üçüncü beş yıllık kalkınma planının bitmesinden sonra ithalattaki artışla birlikte cari işlemler açığı sürdürülemez bir seviyeye ulaşmış, bu gelişmeler 1978 senesinde ülkeyi ekonomik dar boğaza götürmüştür. Bu kriz sanayi üretiminde de kendini göstermiş, üretimdeki düşüş enflasyonu yükseltmiştir ve bu ekonomik koşullar içerisinde büyüme gerilemiştir(Cinel, 2014: 16).

⁵ <http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-ihracatin-tarihsel-gelisimi-1960-1980-donemi.html>, Erişim Tarihi 30.03.2019.

Tablo 6: Türkiye’de 1960-1980 Dış Ticaret ve Dengesi

(Değer: Bin ABD \$ / Value: Thousand US \$)

	İhracat Exports		İthalat Imports		Dış Ticaret Dengesi Balance Of Foreign Trade
Yıllar Years	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value
1960	320 731	-9.3	468 186	-0.4	- 147 455
1961	346 740	8.1	507 205	8.3	- 160 465
1962	381 197	9.9	619 447	22.1	- 238 250
1963	368 087	-3.4	687 616	11.0	- 319 529
1964	410 771	11.6	537 229	-21.9	- 126 458
1965	463 738	12.9	571 953	6.5	- 108 215
1966	490 508	5.8	718 269	25.6	- 227 761
1967	522 334	6.5	684 669	-4.7	- 162 335
1968	496 419	-5.0	763 659	11.5	- 267 240
1969	536 834	8.1	801 236	4.9	- 264 403
1970	588 476	9.6	947 604	18.3	- 359 128
1971	676 602	15.0	1 170 840	23.6	- 494 239
1972	884 969	30.8	1 562 550	33.5	- 677 581
1973	1 317 083	48.8	2 086 216	33.5	- 769 133
1974	1 532 182	16.3	3 777 501	81.1	-2 245 319
1975	1 401 075	-8.6	4 738 558	25.4	-3 337 483
1976	1 960 214	39.9	5 128 647	8.2	-3 168 433
1977	1 753 026	-10.6	5 796 278	13.0	-4 043 252
1978	2 288 163	30.5	4 599 025	-20.7	-2 310 862
1979	2 261 195	-1.2	5 069 432	10.2	-2 808 236
1980	2 910 122	28.7	7 909 364	56.0	-4 999 242

Kaynak: TÜİK

1.9.2.3. 1980-2000 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ve ekonomik bunalım sonrasında 1980’lerden itibaren 1990’lara kadar devam edecek Neo-liberal politikaların ön plana çıkması sonucunu doğurmuştur(Oğuztürk ve Alparslan, 2011: 146).

1980’de benimsenen stratejilerle Türkiye’de içe yönelik, ithal ikameci politika terk edilerek dışa açık ihracatı arttırıcı sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Yeni liberal politikalarla, devletin ekonomiye müdahale biçimleri yeniden düzenlenmiş, gelir ve kaynak dağılımı yapısal bir dönüşüme uğratılmış, sermayenin serbestçe hareket edebilmesinin önündeki yasal, mali, teknik engelleri kaldırılmaya yönelik ve dünya ekonomisiyle tam bir bütünleşmeyi içeren bir politika izlenmiştir(Düğer ve İsgender, 1999: 26). Bu dönemde yaşanan yapısal değişim, politik ortamın istikrarlı olmaması sebebiyle gecikmiş, üstelik ülke ekonomisindeki sorunlar derinleşerek birtakım yapısal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda yaşanan ekonomik sorunlar arasında yüksek seviyede enflasyon, üretim sektörüne yeni yatırımların yapılamaması gibi olumsuzluklar bulunmaktadır. Bu dönemde ayrıca verimlilik düşmüş, kamuda finansman dengesi bozulmuş, mali piyasalar bundan olumsuz etkilenmiştir(Hepaktan, 2008: 2).

1989 yılından sonra dış dünya ile Türkiye arasında her türlü para transferine serbestlik getirilmiştir. Uyum programları çerçevesinde yapılan bu düzenleme ile Türk vatandaşları döviz hesabı açabilecek, istedikleri miktarda döviz bulundurabileceklerdi. Böylece Türkiye, dünyadaki yeni kırılma/akışkan finans yapısına entegre olmuştur(Şengönül ve Değirmen, 2012: 4). Bu gelişmeler teknoloji transferinin hızının ve ihraç ürünlerinin çeşitliliğinin artmasına, dış ticarete yeni pazarlar bulma girişimlerine sebep olmuştur. İhracat hacminde artışla birlikte tüketim ve üretim arasında bir denge sağlanmışsa da bu dönemde ithalat ve ihracat arasındaki denge bir türlü kurulamamış, ihracatın ithalat karşısındaki oranı yükseltilememiştir(Çelik ve İlkay, 2016: 962).

Tablo 7: Türkiye’de 1980-2000 Dış Ticaret ve Dengesi

(Değer: Bin ABD \$ / Value: Thousand US \$)

	İhracat Exports		İthalat Imports		Dış Ticaret Dengesi Balance Of Foreign Trade
Yıllar Years	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value
1980	2 910 122	28.7	7 909 364	56.0	-4 999 242
1981	4 702 934	61.6	8 933 374	12.9	-4 230 439
1982	5 745 973	22.2	8 842 665	-1.0	-3 096 692
1983	5 727 834	-0.3	9 235 002	4.4	-3 507 168
1984	7 133 604	24.5	10 757 032	16.5	-3 623 429
1985	7 958 010	11.6	11 343 376	5.5	-3 385 367
1986	7 456 726	-6.3	11 104 771	-2.1	-3 648 046
1987	10 190 049	36.7	14 157 807	27.5	-3 967 757
1988	11 662 024	14.4	14 335 398	1.3	-2 673 374
1989	11 624 692	-0.3	15 792 143	10.2	-4 167 451
1990	12 959 288	11.5	22 302 126	41.2	-9 342 838
1991	13 593 462	4.9	21 047 014	-5.6	-7 453 552
1992	14 714 629	8.2	22 871 055	8.7	-8 156 426
1993	15 345 067	4.3	29 428 370	28.7	-14 083 303
1994	18 105 872	18.0	23 270 019	-20.9	-5 164 147
1995	21 637 041	19.5	35 709 011	53.5	-14 071 970
1996	23 224 465	7.3	43 626 642	22.2	-20 402 178
1997	26 261 072	13.1	48 558 721	11.3	-22 297 649
1998	26 973 952	2.7	45 921 392	-5.4	-18 947 440
1999	26 587 225	-1.4	40 671 272	-11.4	-14 084 047
2000	27 774 906	4.5	54 502 821	34.0	-26 727 914

Kaynak: TÜİK

1.9.2.4. 2000-2017 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

2000 yılından itibaren dünya piyasasında yaşanan olumlu gelişmelere karşılık petrol fiyatlarındaki yükseliş ve Euro aleyhine sayılabilecek gelişmeler maliyetlerin artmasına sebep olmuş bu durum da ihracatta amaçlanan gelişimin önünü kapatmıştır. Enflasyonu Düşürme Programı; döviz kuru stratejine dayalı para politikasının “yumuşak karnı” olarak bilinen ulusal paranın aşırı değerlendirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yüksek miktardaki cari açık, iç talepte yaşanan hızlı artış, enerji fiyatlarındaki yükseliş, zayıf bankacılık sistemi, Euro/Dolar paritesinde yaşanan gelişmeler, benzer kur politikasını uygulayan Arjantin ekonomisindeki gelişmeler ve buna bağlı olarak sermaye hareketlerinin yavaşlaması gibi birçok içsel ve dışsal gelişmelerin neticesinde Şubat 2001’de büyük bir finansal krizle sona ermiştir(Akyazı ve Ekinci, 2009: 348).

Yapısal reformlardaki gecikme ve ek mali önlemlerin alınması konusundaki isteksizlik, IMF’nin ekim ayında serbest bırakacağı 3. kredi diliminin ertelenmesine neden olmuş ve uluslararası piyasalarda beklentileri olumsuz etkilemiştir. Faiz oranlarındaki yükseliş, portföylerinde önemli oranda devlet iç borçlanma senetleri tutan ve bunları kısa vadeli kaynaklarla fonlayan bazı bankaların mali yapılarında bozmalar meydana gelmiş ve kasım ayının ikinci yarısında mali piyasalarda güvensizliği artırmıştır(Doğan ve Özekicioğlu, 2005: 154).

2002 yılına baktığımızda ise ekonomide ve ihracatta ciddi düzelmelerin olduğu görülmektedir. Bu yükselişlerin sebebi olarak da 2001 krizi sonrası hazırlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, makroekonomik koşulların reel ücretler üzerinde baskı yaratması, uluslararası piyasalarda rekabet etme isteği, faiz oranlarının düşmesi dolayısıyla kredi imkânlarının artması ile yükselen tüketim talebi ve uluslararası piyasalarda ABD dolarının euro karşısında değer kaybetmesi gösterilebilir(Çetin ve Savrul, 2016: 523).

2008 yılında yaşanan global finansal krizin etkisiyle dış ticaret rakamlarında önemli ölçüde düşüşler meydana geldiğini görüyoruz. 2008 krizinin olumsuz etkisi daha çok Türkiye’nin reel sektöründe görülmüştür. İhracatta meydana gelen büyük düşüşler karşısında bireyler ve firmalar, harcama ve yatırımlarını azaltarak iç talepte olumsuz etkilerin yaşanmasına neden olmuşlardır. Yaşanan bu olumsuzlukların ardından 2009 yılının son çeyreğiyle birlikte olumsuzlukların etkisinin azaldığını ve olumlu etkiler oluşmaya başladığı gözlenmiştir(Özdemir, Kantürk ve Oral, 2018: 43).

2012 yılına gelindiğinde ihracat rakamları artarken ithalatta düşüş gerçekleşmiştir. Bu gelişmenin yaşanmasındaki en önemli etken ise altın ihracatında yaşanan artıştır. 2007-2012 seneleri arasında ithalat, tüketim malları, yatırım ve hammadde mallarında görülürken, ihracat, tüketim malları ile birlikte hammadde mallarında da görülmüştür. 2009 yılında ithalatta yaşanan azalışın ardında hammadde ithalatındaki ciddi azalış etkili olurken, 2011 yılındaki ciddi artışın ardında da aynı etken yer almıştır. 2012 yılında ise yalnızca yatırım ve tüketim malları ithalatı azalmış, hammadde ithalatı ise 2 milyar dolarlık sınırlı bir artış göstermiştir(Bavlı, Köksal ve Atıl, 2013: 15-16).

Türkiye’de uygulanan dış ticaret politikasının hedefleri arasında, dış ticaretin coğrafi olarak daha yakın ülkelere doğru yönlendirilmesi, üçüncü dünya ülkeleri ile dış ticaretin geliştirilmesi, ihracatta yeni pazarlar bulunması, ihracatta katma değeri yüksek ürünlerin öne çıkartılması, dış pazarlara çıkan ürünlerin rekabet şartlarının iyileştirilmesi gibi hedefler bulunmaktadır. Türkiye’nin dış ticaret rejimi ise Avrupa Birliği ile sağlanan Gümrük Birliği nedeniyle Avrupa Birliği’nin dış ticaret rejimi ile uyumlu olarak uygulanmaktadır. Avrupa Birliği dış ticaret rejimi ile uyumlu olunması zorunluluğu Türkiye’nin dış ticaret politikası üzerinde sınırlamalar da getirmektedir(Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2017: 126).

Tablo 8: Türkiye’de 2000-2017 Dış Ticaret ve Dengesi

(Değer: Bin ABD \$ / Value: Thousand US \$)

	İhracat Exports		İthalat Imports		Dış Ticaret Dengesi Balance Of Foreign Trade
Yıllar Years	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value	Değişim Change %	Değer Value
2000	27 774 906	4.5	54 502 821	34,0	-26 727 914
2001	31 334 216	12.8	41 399 083	-24,0	-10 064 867
2002	36 059 089	15.1	51 553 797	24,5	-15 494 708
2003	47 252 836	31.0	69 339 692	34,5	-22 086 856
2004	63 167 153	33.7	97 539 766	40,7	-34 372 613
2005	73 476 408	16.3	116 774 151	19,7	-43 297 743
2006	85 534 676	16.4	139 576 174	19,5	-54 041 499
2007	107 271 750	25.4	170 062 715	21,8	-62 790 965
2008	132 027 196	23.1	201 963 574	18,8	-69 936 378
2009	102 142 613	-22.6	140 928 421	-30,2	-38 785 809
2010	113 883 219	11.5	185 544 332	31,7	-71 661 113
2010	113 883 219	11.5	185 544 332	31,7	-71 661 113
2011	134 906 869	18.5	240 841 676	29,8	-105 934 807
2012	152 461 737	13.0	236 545 141	-1,8	-84 083 404
2013	151 802 637	-0.4	251 661 250	6,4	-99 858 613
2014	157 610 158	3.8	242 177 117	-3,8	-84 566 959
2015	143 838 871	-8.7	207 234 359	-14,4	-63 395 487
2016	142 529 584	-0.9	198 618 235	-4,2	-56 088 651
2017	156 992 940	10.1	233 799 651	17,7	-76 806 711

Kaynak: TUIK

II. BÖLÜM

2006-2016 DIŞ TİCARET AÇIĞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ ve ANALİZİ

2.1. Dış Ticaret Açığı ve Ekonomik Büyüme

İktisadi büyüme yalnızca XX. yüzyılın bir sorunu olmamıştır. Klasik iktisatçılardan A. Smith, R. Malthus, D. Ricardo ve bilimsel sosyalizmin kurucusu K. Marx'da büyümenin nasıl gerçekleştiğiyle ilgili fikirler ileri sürmüşlerdir ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında doğan marjinalist akım ve neo-klasik iktisatçılar iktisadi daha çok statik, kısa vadeli ve mikro analize dönüştürerek büyüme konusuna gerekli yeri vermemişlerdir. Statik analizden uzun vadeli makro dinamik analize geçmekle büyüme konusuna girilmiştir. Yalnız kısa vadeli statik analizler, uzun vadeli dinamik analizlere geçmede faydalı aşamalar olmuşlardır. Bir defada olup biten kısa vadeli bir olayın incelenmesinde, uzun vadede oluşan ve değişen akımların incelenmesiyle büyüme analizine girilmiştir(Unay, 1996: 234).

2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışlara ekonomik büyüme denilmektedir. Mal ve hizmet miktarındaki artışlar kapasite kullanım oranında yapılan değişikliklerle veya üretim teknolojisindeki yapısal dönüşümler aracılığıyla da gerçekleşebilmektedir. Ancak teknik ve kurumsal yapının değişimi ile gerçekleşen üretim artışları ekonomik gelişme olarakta açıklanmaktadır(Sever, 2009: 84).

Ele alınan dönemler itibariyle bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarının artış kaydetmesi durumu büyüme olarak tanımlanmaktadır. Nitekim büyüme ortalama her canlı

için arzu edilen bir durumdur. Ekonomi içinde durum aynı şekildedir. Toplumun daha refah içinde yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli askeri koşullardan biri olan ekonomik büyüme bu anlamda ekonomi politikasının temel amaçlarından biri olmuştur (Alptekin, 2016: 24).

Ekonomik büyüme, ekonominin mal ve hizmet üretim kapasitesinin genişlemesidir. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme, ekonominin üretim olanaklarının artmasıdır. Ekonomik büyüme reel gayri safi milli hasıladaki artışla gösterilebilir. Reel GSMH ise bir yılda fiyatlarla ölçülen toplam nihai üretimin (ülkedeki çiftliklerin, fabrikaların, dükkânlarının vb. elde edilen çıktısı) değeridir(Parasız, 2000: 8).

Ekonomik büyüme, ekonomik hayatın önemli büyüklüklerindeki artışlar olarak tanımlanmaktadır. Önemli büyüklükler; sermaye, doğal kaynaklar, iş gücü gibi üretim faktörlerini kapsadığı gibi onların artışı sonucu reel milli gelir seviyesinin artışını da kapsar. Milli gelir seviyesi üretim faktörlerinin aynı kalması, teknolojik gelişmelerin oluşması sonucunda da artabilir. Ekonomik büyüme bir nevi insanın fiziki bünyesinin büyümesine benzetilebilir(İyibozkurt, 1999: 278).

Ekonomik büyüme, genel olarak belli bir dönemde üretim faktörlerindeki gerekli koşulların gerçekleşmesiyle meydana gelen üretim kapasitesindeki artışın GSMH(Gayri Safi Milli Hasıla) ve GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) hesaplamalarının kullanılmasıyla ölçülen gelirde meydana gelecek olan artışları ifade etmektedir. Gelir düzeyinde meydana gelen artışlar beraberinde yaşam standartlarının artmasını da sağlamaktadır.

2.1.2. Ekonomik Büyümenin Türleri

Ülkeler ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmak için farklı büyüme modelleri uygulamaktadırlar ve tek bir ekonomik büyüme modeli bulunmamaktadır. Büyüme modelleri veya büyümeler ülkelerin büyüme kaynaklarına, hükümetlerin ekonomide uygulayacakları plan ve politikalara göre değişkenlik göstermektedir. Büyüme modelleri veya politikaları önceleri kapalı ekonomiler için tasarlanmış ve uygulanmış olmakla beraber, ekonomik büyüme günümüzde büyük ölçüde küresel ekonominin yeni koşullarına göre şekillenmektedir(Alkin, 2010: 63).

Üretim faktörlerinin kullanılmasıyla gelirde meydana gelen artışlar beraberinde büyümeye etki etmesiyle büyüme, iktisadi faaliyetlerde kendini farklı şekilde göstermektedir.

Bunlar(<https://muratyayinlari.com>)⁶;

- Spontane Büyüme: Üretim faktörleri kendiliğinden harekete geçmekte ve belli oranda bir büyüme sağlanmaktadır. Bu büyüme türünde devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeydedir.
- Planlı Büyüme: Kıt kaynakların hangi malların üretimine ne oranda tahsis edileceği bir plan dâhilinde yürütülür. Temel amaç her alanda etkinliğin sağlanması ve verimin arttırılmasıdır.
- Kapalı Büyüme: Ülkenin kendi öz kaynaklarını kullanmasına dayanan bir büyüme türüdür. Böylece dışa bağımlılık yok edilerek ülke kaynaklarıyla üretim gerçekleştirilmektedir.
- Açık Büyüme: Bu büyüme türünde uluslararası sermaye ve emek önemli bir yer tutmaktadır. Kapalı büyümenin tersine serbest piyasa ekonomisi benimsenmiş olan tüm ülkelerde kullanılmaktadır.
- Üstel Büyüme: Devamlı olarak gerçekleşme gösteremeyen bu büyüme türünde, büyüme hızının sürekli olarak artması olarak tanımlanmaktadır.
- Biyolojik Büyüme: Canlılar yaşamından esinlenerek büyümenin önce hızlı bir şekilde devam ettiği daha sonra yavaşlamaya başladığını daha sonra ise bir yerde durduğunu belirtmektedir. Durma noktasından sonra ise gerilemeye başlayacağını vurgulayan büyüme türüdür.
- Dengeli Büyüme: Sektörler arası karşılıklı bağımlılığın olduğu bu bağımlılığın hem üretimde hem de tüketimde geçerli olduğu her üretim biriminin çıktısına pazar bulmayı zorunlu kıldığı büyüme türüdür.
- Dengesiz Büyüme: Dengeli büyümenin gerçeğe uymadığını belirten büyüme türüdür. Bu konuya ilk değinen Fransız iktisatçı F. Perrou'tur. Perroux, ekonomilerin genellikle eşitsizliklerin, dengesizliklerin ve hiyerarşinin içinde bulunduğunu, bu durumun ortadan kaldırılması yerine onlardan faydalanmaya gidilmesinin daha yararlı olacağını belirtmiştir.

2.1.3. İktisadî Büyümenin Ölçülmesi

Geçmişten günümüze nüfusun artmasıyla arz ve talep kavramları önemini korumaktadır. Artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilmek ancak üretim faktörleri kullanılması sonucunda çözüm sağlanmıştır. Bu durumun kendini göstermesiyle devletler

⁶ <https://muratyayinlari.com/storage/catalogs/0761325001520842884.pdf>, Erişim Tarihi 13 Şubat 2019 tarihinde sayfasından erişilmiştir.

sürekliliği sağlayabilmek için ülkedeki mal ve hizmetlerin ülke ekonomisine ne derecede katkı sağladığını, bir önceki yıla göre büyümenin ne kadar gerçekleştiğini, nüfustaki refah düzeyinin ne derecede olduğunu gibi konulara çözüm getirebilmek için bazı hesaplama kriterlerini oluşturmuşlardır.

2.1.3.1. GSMH Hesaplanması

Bir ekonomide belli bir dönemde söz konusu ülke vatandaşları tarafından üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile hesaplanan parasal değerine ‘Gayri Safi Milli Hasıla’ denilmektedir. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken GSYH büyüklüğüne söz konusu ülkenin vatandaşları tarafından yapılan ekonomik aktiviteler sonucunda ulaşılabilir olmasıdır. GSMH’nin elde edilmesindeki en önemli kriterin vatandaşlık bağının olmasıdır. GSMH büyüklüğüne ülke vatandaşlarının nerede yaşadıklarının önemi olmaksızın yurtdışında yaşayan ülke vatandaşlarının dışarıda elde ettikleri faktör gelirlerinin GSYH değerine eklenirken, yurtiçinde yaşayan yabancı ülke vatandaşlarının yurtiçinde elde ettikleri faktör gelirlerinin de GSYH değerinden çıkarılmasıyla ulaşılır(Alptekin, 2016: 52).

$$\text{GSMH} = \text{GSYH} + (\text{Ülke Vatandaşlarının Yurtdışındaki Üretim Aktiviteleri} - \text{Yabancıların Ülke İçindeki Üretim Aktiviteleri})$$

$$\text{Net Dış Alem Faktör Gelirleri (NDAFG)} = \text{Dış Alemden Gelen Faktör Gelirleri} - \text{Dış Aleme Çıkan Faktör Gelirleri}$$

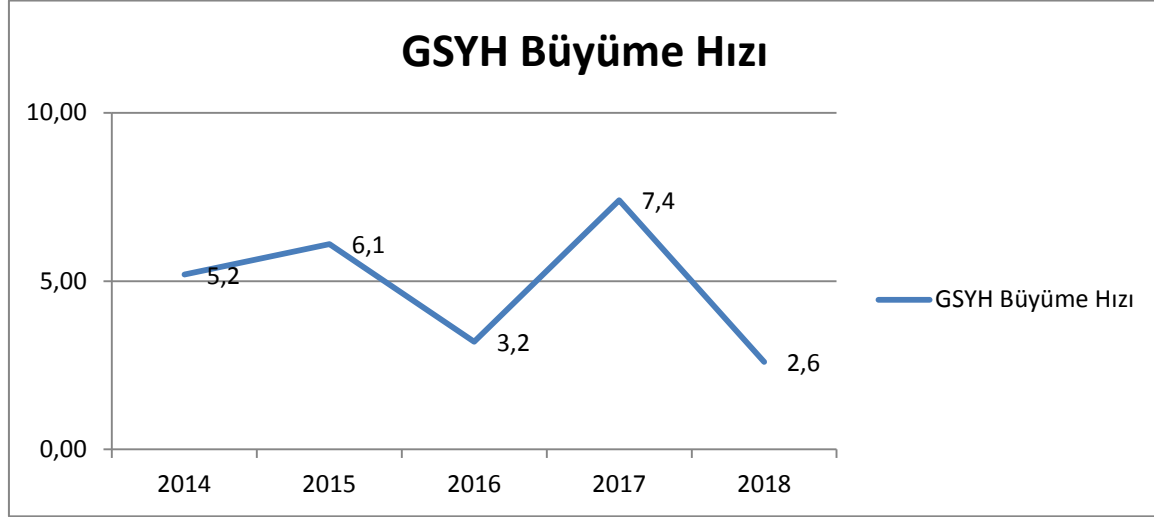
$$\text{GSMH} = \text{GSYH} + \text{NDAFG}$$

2.1.3.2. GSYH

Bir ülkenin sınırları içerisinde hem o ülkenin yurttaşları hem de yabancılar tarafından belirli zaman içinde (1 ay, 3 ay veya 1 yıl) üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerine GSYH denir. GSYH genellikle 1 yıl için hesaplanmaktadır(Ertek, 2004: 11). GSYH’de ülke sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin hangi ülkenin vatandaşı tarafından üretildiği önemli olmazken, GSMH’de ise üretimin ülke sınırları içerisinde yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın hesaplama yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle; GSMH’de vatandaşlık unsuru ön plana çıkarken, GSYH’de coğrafi sınırlar söz konusudur. Aşağıdaki grafikte 2014 ve 2018 yılları arasında gerçekleşen GSYH büyüme hızı verilmiştir. 2016 yılında GSYH 3,2 2017 yılında 7,4 2018 yılında ise 2,6 gerçekleşerek dü-

şüş meydana gelmiştir(T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı)⁷.

Grafik 1: GSYH Büyüme Hızı

GSYH hesaplanmasına bir örnek verecek olursak; Türkiye’de sadece televizyon, cep telefonu, bilgisayar ve buzdolabı üretildiğini varsayalım. Tablo 9’da malların piyasa fiyatı ve miktarı verilmektedir. Üretilen malların piyasa fiyatı ile miktarının çarpılması sonucunda elde edilen rakamların toplanmasıyla GSYH’ye ulaşılmaktadır.

Tablo 9: GSYH Türkiye Örneği

	Piyasa Fiyatı (P)	Miktar(Q)	(P*Q)
Televizyon	2.000	500	1.000.000
Cep Telefonu	4.500	750	3.375.000
Bilgisayar	6.500	1000	6.500.000
Buzdolabı	3.000	300	9.000.000
Toplam GSYH			19.875.000

2.1.3.3. Safi Yurtiçi Hasıla

Bir ülkede belli bir dönemde üretimde kullanılan üretim araçları, üretim sürecinde eskimekte ve zarar görmektedir. Dolayısıyla bu yıpranmanın ilgili dönemdeki GSYH’den

⁷https://www.dtrihk.de/fileadmin/ahk_tuerkei/pdf_dateien/2019_Q1_WirtschaftsstatistikenTurkei_TRdo__nu_s__tu__r_u__ldu__.pdf, Erişim Tarihi 25 Haziran 2019 tarihinde sayfasından erişilmiştir.

düşülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda GSYH'den ilgili dönemdeki üretim faktörlerinin aşınma, yıpranma payının, yani amortismanın çıkarılmasıyla elde edilen değere safi yurtiçi hasıla denir(Çoban, 2009: 26).

$$SYH = \text{Gayri Safi Yurtiçi Hasıla} - \text{Amortisman}$$

2.1.3.4. Milli Gelir

Bir ülkedeki vatandaşların bir yılda üretmiş oldukları mal ve hizmetlerinin tamamından amortisman ve dolaylı vergiler düşüldükten sonra elde edilen kısma 'Milli Gelir' denir. Dolaylı vergilerin çıkartılmasındaki temel mantık ise mal ve hizmetler üzerinden alınan, mal ve hizmetleri talep edenin ödediği bir vergi olduğundan mal veya hizmetin fiyatını yükseltici bir etkiye sahiptir. Bu durumun hesaplanmaya eklenmesinde ortaya çıkacak olan rakam güvenilir bir sonuç olmayacaktır(Altınok ve Çetinkaya, 2013: 277).

$$\text{Net Milli Hasıla} = \text{Gayri Safi Milli Hasıla} - \text{Amortismanlar}$$

$$\text{Milli Gelir} = \text{NMH (Piyasa Fiyatlarıyla)} - \text{Dolaylı Vergiler}$$

GSMH'nin hesaplanmasında üretime konu olan üretim araçlarının yıpranma payları dikkate alınmazken SYH'nin hesaplanmasında bu durum tam tersidir. GSMH ile SYH arasındaki bir diğer fark ise GSMH ekonominin birkaç yıllık üretim gücü hakkında bize bilgi sağlarken SYH ise uzun bir dönem hakkında bilgi sağlamaktadır. MG ise ülkedeki iktisadi faaliyetler sonuncunda gelir düzeyindeki veya refahtaki yaşanan etkinin ölçülmesinde kullanılan bir yöntemdir.

2.1.3.5. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme bir ülkede yaşayan insanların refah düzeyinin artırılması, o ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının artırılması ile doğru orantılıdır. Ekonomik büyümenin hızlı bir şekilde artırılması ve bunun istikrarlı olarak sürdürülmesi ülke ekonomileri için temel sorunlardan birisidir. Ekonomik büyüme aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır(Çoban, 2009: 167). Formüldeki 'g' büyüme oranını 't' ise yılı ifade etmektedir.

$$g = \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} * 100$$

2.1.3.6. Brüt Büyüme Hızı

Büyüme ile kalkınma hızı, bir önceki yıla kıyasla reel milli gelirden gerçekleşmiş olan artış oranına denir. Diğer bir ifadeyle kalkınma hızı, reel milli gelirin başlangıç yılına göre

yüzde kaç arttığını gösteren bir orandır. Büyüme hızı ‘t’ dönemindeki milli gelir artışının ‘ ΔY_t ’ başlangıç milli gelirine ‘ Y_t ’ bölünmesiyle bulunur. Bu büyüme hızına brüt büyüme hızı ‘ BH_B ’ denir(Unay, 1996: 236).

$$BH_B = \frac{\Delta Y_t}{Y_t} - \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_t}$$

2.1.3.7. Net Büyüme Hızı

Brüt büyüme hızı (BH_B) fiyatlarda meydana gelen artış ve azalmaları dikkate almaktadır. Nüfus artışını dikkate almamaktadır yani brüt büyüme hızı, refah artışının göstergesi olamaz. Ülkede fert başına düşen milli gelir artışını bulmak için bir yandan milli gelir artışını öte yandan da nüfus artışını dikkate alınması gerekmektedir. Bu durumda ise büyüme hızının ferdi refah ölçüsü olması için nüfus artışı dikkate alınarak brüt büyüme hızından (BH_B) net büyüme hızına (BH_n) geçilmelidir. Net büyüme hızı (BH_n), ferdi gelirlerin bir yılda ne oranda yükseldiğini göstermektedir. Brüt büyüme hızından nüfus artış hızı (n) çıkarılarak net büyüme hızı bulunur. Kısacası, bir ekonominin üretim kapasitesindeki artışın ‘ BH_B ’ ile gösterilmesine karşılık, refah düzeyindeki artış ‘ BH_n ’ ile gösterilmektedir(Unay, 1996: 236).

$$BH_n = BH_B - n$$

$$BH_n = \frac{\Delta Y}{Y} - \frac{\Delta N}{N}$$

2.1.4. Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi

Dış ticaret ile büyüme arasında bir ilişki olduğu aşikâr olsa bu durumun tam tersini belirten görüşlerde mevcuttur. 1960’larda büyümenin asıl kaynağını dış ticaret olarak gören modeller ihracata dayalı büyüme modelleri olarak belli bir yer edinmiştir ancak modern büyüme teorileri, dış ticareti büyümenin kaynaklarından sadece bir tanesi olarak görmektedir. Aslında dış ticaret ve büyüme ilişkisi birbiriyle yakından ilgilidir. Yani, dış ticaret büyümeyi etkilerken, büyüme de dış ticareti etkilemektedir(Gül, Kamacı ve Konya, 2013: 3).

İhracat yoluyla sağlanan kazanç, dışardan sağlanan yeni kazanç olduğundan bu durum bir anlamda ülkenin geliridir. Ekonomi literatüründeki en önemli ve en kapsamlı konulardan biri hızlı ve istikrarlı bir ekonomik kalkınma sürecinin nasıl gerçekleştirilebileceği yani ekonomik büyüme oranının nasıl arttırılabileceğidir. Bu oranın arttırılması, dış satımın

yapılması ve bu yolla sağlanacak ihracat gelirlerinin yükseltilmesi ile sağlanabilmektedir(Sezen, 2008: 8).

Dış ticaret de verimlilik artışının yaşanmasıyla; ülkeye aktarılan dövizin artmasına, yeni yatırım alanlarının oluşmasına, refah seviyesine, ürün çeşitliliğinin artması, yerli mala olan talebin artmasına, dışa bağımlılığın azalması gibi durumlar büyümede etkili rol oynamaktadır.

İç piyasada talep edilen sanayi mallarının yurtiçindeki üretim maliyetlerinin yüksek olmasına, kaynakların israf edilmesine sebebiyet vermektedir. Talep edilen sanayi mallarının düşük maliyetlerle ithal edilmesi kaynakların farklı yatırım alanlarında kullanılması büyüme üzerinde katkı sağlamaktadır. İthal ikameci politikaların izlenmesi yine yerli üretimi destekleyici niteliktedir. Sanayi ürünlerinin ithalatını kısarak ülke içinde üretilmesi yurtiçi üretimin payını arttırmaktadır.

2.1.5. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Dış ticaret açığı Tablo 10’da 2006 yılında -54 041 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılının ağustos ayında ABD’de yaşanan Küresel Mali Kriz Türkiye’nin dış ticaret rakamlarını etkileyerek ihracatın 107 271 750, ithalatın ise 170 062 715 olarak gerçekleşmesiyle dış ticaret açığı -62 791’e yükselmiştir. Büyüme de ise bu dönemde ithalatta yaşanan artışla düşüş meydana gelmiştir. 2008’nin son çeyreğinde etkisi devam eden ABD konut piyasasında yaşanan finansal kriz dış ticaret açığının artmasıyla büyümenin 5,0’den 0,8’e düşmesine neden olmuştur. 2009’un ilk çeyreğinde etkisi devam eden krizin Türkiye’de resesyon yaşanmasına neden olarak bu dönemde dış ticaret açığı yarı yarıya düşerek büyüme negatif yönde 4,7 olarak gerçekleşmiştir. Krizin etkisinin geçmesiyle 2010’da ekonominin toparlanmasıyla bir önceki yıllarda gerçekleşen dış ticaret rakamlarına tekrardan ulaşılmıştır. Dış ticaret açığı iki katına çıkarak büyümede aynı yönde seyir göstererek 8,5 olmuştur. 2012’de ihracatta yaşanan artışa rağmen dış ticaretin açığının azalması büyümede etkisini göstermiştir. Bu dönemde dış ticaret açığının azalmasıyla büyümede artış yaşanması beklenirken dengeli büyüme stratejisinin izlenilmesi büyümeyi olumsuz olarak etkilemiştir. 2013 yılında ekonominin toparlanmasıyla dış ticaret açığı, -99 859 olarak gerçekleşmiş, yurtiçi talepte yaşanan artış büyüme oranını iki katına çıkarmıştır. 2015’te dış ticaretin açığının azalmasıyla büyümede artış yaşanırken, 2016’da büyüme 3,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 10: Türkiye’de 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve GSYH Büyüme Oranları

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	GSYH BÜYÜME %
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041	7,1
2007	107 271 750	170 062 715	-62 791	5,0
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936	0,8
2009	102 142 613	140 928 421	-38 786	-4,7
2010	113 883 219	185 544 332	-71 661	8,5
2011	134 906 869	240 841 676	-105 935	11,1
2012	152 461 737	236 545 141	-84 083	4,8
2013	151 802 637	251 661 250	-99 859	8,5
2014	157 610 158	242 177 117	-84 567	5,2
2015	143 838 871	207 234 359	-63 395	6,1
2016	142 529 584	198 618 235	-56 089	3,2

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>

2.2. Dış Ticaret Açığı ve Enflasyon

2.2.1. Enflasyonun Tanımı

Latince şişme anlamına gelen enflasyon fiyatlar genel düzeyinin zaman içinde yükselmesi durumudur. Burada, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak yükselmesi son derece önemlidir. Fiyat düzeyindeki bir defalık bir yükselme enflasyon olarak da görmek mümkün olmayabilir. Mesela aylık enflasyon oranının %1.2 olması, fiyatlar genel düzeyinde bu oranda geçici bir yükselme olduğu anlamına gelir. Eğer bu daha sonraki aylarda devam etmezse, enflasyon söz konusu olmaz. Eğer enflasyon oranı her ay pozitif çıkarsa, yıllık bazda yükselmeye devam edecektir. Bu durumda ise enflasyondan söz edilebilir(Aslan, 2009: 316).

Mal ve hizmetlerin fiyatları sürekli olarak zaman içerisinde değişmektedir ve bu durum bütün mal ve hizmetlerin ağırlıklı ortalaması olarak bilinen fiyatlar genel düzeyi içinde söz konusudur. Günümüz toplumlarında yaşanan en önemli ekonomik sorunlardan biri de enflasyon olgusudur. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli artmasıdır. Enflasyon oranı ise fiyatlar genel düzeyinin de belirli bir dönem içerisinde yaşanan yüzde değişimi ifade eder. Cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olması enflasyona neden olmaktadır. Enflasyonun yüksek olması ve süreklilik göstermesi ülke ekonomisini

olumsuz yönde etkilemekte ve enflasyonun uzun süre yüksek oranlarda seyretmesi, toplumsal refahın azalmasına neden olmaktadır(Öztürk, 2016: 252).

Bir malın değeri, bir birimi için ödenen para miktarı ile ifade edildiğine göre, paranın değeri de bir biriminin satın aldığı mal miktarı ile veya mal sepetinin büyüklüğü ile ölçülür. Enflasyonist ortamda mal birimi başına ödenen para miktarı artar fiyat düzeyi yükselir ve paranın değeri düşer. Enflasyon paranın yapısına, değerine zarar verir ve enflasyonist bir ortamda para fonksiyonlarını yerine getiremez. Bu nedenle, enflasyon ekonomik ve sosyal bakımdan kötü bir olaydır(Şahin, 2006: 337).

2.2.2. Enflasyonun Türleri

2.2.2.1. Talep Enflasyonu

Piyasadaki mevcut olan toplam talebin, toplam arz kaynakları ile karşılanamaması sonucunda fiyatlarda meydana gelen devamlı artışa denir(Akdiş, 2006: 329). Siyasal iktidarlar genişletici iktisat politikası uyguladıklarında toplam talep hızla artmasına ve toplam talepte yaşanan artışlar nedeniyle oluşan talep fazlası fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Toplam harcamaların tam istihdam limitini aşması nedeniyle ortaya çıkan fiyat artışları talep enflasyonu olarak adlandırılmaktadır. Toplam harcamalar, ekonominin mevcut üretim kapasitesi ile üretebildiği toplam mal ve hizmet miktarını aştığında, mal ve hizmetlere yönelik talep fazlasının doğal bir sonucu olarak fiyatlar genel düzeyindeki artışlar yaşanmaktadır. Ayrıca talep enflasyonu hanehalkının tüketim harcamalarında yaşanan hızlı artışlardan, kamu harcamalarının gereğinden fazla artmasından da kaynaklanmaktadır(Öztürk, 2016: 256).

2.2.2.2. Fiyat Enflasyonu

Ekonomik hayatta fiyatlar her zaman serbest piyasa koşullarına göre şekillenmez. Devletin ekonomiye müdahale ettiği bazı ülkelerde fiyatlar devlet tarafından belirlenmektedir. Bazı malların fiyatları, bu malları üreten sektörlerin özellikleri, devletin uyguladığı gelir dağılımı ve sosyal politikalar gibi siyasi bir özellik taşımaktadır. Devletin fiyatları tespit etmesini temel amacı tüketicileri korumak, üretimde yeknesak bir girdi fiyat politikası izlemek, taban fiyatları ile tarım sektöründe çalışan kesimi korumak, dengeli ve uygun bir ücret verebilmek gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin buğday, pamuk, tütün, çay gibi ürünlerin fiyatları devlet tarafından tespit edilirken bazı ürünlerin fiyatları politikalar ve piyasadaki arz talep kurallarına göre belirlenmektedir(Özbilen, 1998: 171). Fiyat

enflasyonunda, üretilen malların gerçek değeri piyasa koşulları tarafından belirlenmeyerek malın piyasa değerinin üzerinde satılması sonucu olarak ortaya çıkan enflasyondur.

2.2.2.3. Maliyet Enflasyonu

Genel bir talep artışı olmamasına rağmen, malların üretim maliyetlerinin artması sonucu fiyatların yükselmesidir. Maliyet enflasyonu, üretim faktörleri fiyatlarındaki otonom, yani kendiliğinden meydana gelen artışlardan ileri gelir. Ücret, faiz, kira ve kar oranının yükselmesi malların üretim maliyetlerini artırır ve dolayısıyla maliyetlerde meydana gelen artışlar fiyatlara yansiyarak, nihai malların fiyatları yükselir ve enflasyonist baskı ortaya çıkar. Devalüasyon, işgücü talebindeki artış, kötü hava koşulları, faiz hadlerinin yüksek oluşu, hammadde fiyatlarının artışı gibi nedenler de fiyat enflasyonunu tetikler(Türkbal, 2005: 401).

Enflasyonun yarattığı ekonomik sonuçlardan bahsedecek olursak; paranın satın alma gücünün düşmesiyle birlikte yaşam standartlarında, tasarruflarda, alım gücünde azalmalar ve ürün maliyetlerinin artmasıyla üretimde düşüşler, var olan birikimlerin korunması içinde döviz alımlarında artışlar meydana gelmektedir. Beklenmeyen bir şekilde enflasyonun meydana gelmesi veya her ay belirlenen enflasyon rakamlarının gerçekleşmemesi enflasyonu kalıcı olmasına neden olmaktadır. Bu durumda ise para ve maliye politikalarıyla önleyici kararlar alınması gerekmektedir.

2.2.3. Dış Ticaret Açığı ve Enflasyon İlişkisi

İç piyasada üretilen malların fiyatları enflasyonun etkisiyle yükselmektedir. Bu durum ihracat rakamlarında daralma meydana getirmektedir. Ülkede üretilen malların fiyatlarının yüksek olması dış alımda olan talebi etkileyeceğinden enflasyonist ortamda yerli üretimdeki ürün maliyetlerinin yüksek olması ithalata olan talebi artırmaktadır. İhracattaki arz azalırken ithalata olan talebin artmasıyla dış açık kendisini göstermektedir.

Dış ülkelerde enflasyonun yaşanması bu ülkelerden ithal edilen mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen artışlar iç piyasada da bir enflasyonun yaşanmasına veya enflasyona zemin hazırlanmasına neden olabilmektedir. Ülkenin dış ticaret fazlası vermesi yani ihracatın ithalattan fazla olması halinde ise toplam talebin toplam arzı aşması fiyatlar genel düzeyinde bir baskı oluşması da olasıdır(Ardıç, 2011: 188).

Dış ticaret dengesinin fazla vermesi yani ülkenin ithal ettiğinden fazla ihracat yapması yurtiçi talebin yurtiçi arzdan fazla olmasına neden olmaktadır. Çünkü üretilen malların

büyük bir kısmı ihraç edilirken diğer ürünler ise yurtiçinde kalır. Tersi durumda ise yani dış ticaretin açık vermesi toplam talebin toplam arzdan az olmasına fiyatlar genel düzeyinde düşme eğilimi gösterir. Ancak burada iki noktaya açıklık getirmeliyiz. Birincisi, bir ülkenin süregelen belli bir ihracat fazlasına intibak etmesi, yani ihracat fazlasını veri kabul ederek bir fiyat istikrarı sağlayabilmesi arz-talep dengesizliği yaratmaz ve bundan dolayı da enflasyonist bir baskı söz konusu olmaz. İkinci nokta ise Türkiye için bir ihracat fazlasının ve bundan kaynaklanan bir enflasyonist baskının olmadığıdır. Çünkü Türkiye 1947'den beri dış ticaret açığı vermektedir. Yalnız şu durumda bir gerçektir. Şöyle ki bir ülkede belli bir dönem ihracat fazlası olduğu gibi ithalat fazlası da olabilmektedir. Ülkedeki fiyat düzeyi o ülkedeki ithalat fazlasına göre ayarlanabilir ve buradan kaynaklanan bir arz-talep dengesizliği söz konusu olmaz. Türkiye'de bu durumun yaşanmasıyla açıktır ki ülkenin almış olduğu dış ticaret açığının azalması sanki ihracat fazlası veriyormuş gibi arz-talep dengesini bozarak enflasyonist bir baskıya yol açar(Aren, 2005: 217).

2.2.4. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının Enflasyon Üzerindeki Etkisi

Yüksek enflasyon oranlarının reel sektör üzerinden cari açığa olan etkisini 2003-2018 yılları arasında Türkiye’nin ticari olarak ilişkisi içinde bulunduğu ülkelere kıyasla yüksek olan enflasyonun, kur sepetinde belirgin bir değişimin olmadığı dönemlerde dış ticaret açığını artırabilmektedir. Yüksek enflasyonun kur sepetinde belirgin bir değişimin olmadığı dönemlerde ihracatın azalmasına bir etki yapmaması, ihraç ürünlerinde ithal girdi oranının yüksek olmasına bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Böylece TL’nin değerlendirildiği dönemlerde ithal girdi fiyatlarının ucuzlaması sayesinde ihracata yönelik üretimde maliyet artışı sınırlı kalabilmektedir. Kısacası, yüksek enflasyonun reel sektör üzerindeki cari açığı artırıcı etkisini ihracattan ziyade ithalat belirlemektedir(Öz, 2018: 3).

Tablo 11’i incelediğimizde 2006 yılında dış ticaret açığının -54 041, TEFE’nin 11,6 TÜFE’nin ise 9,6 olarak gerçekleştiğini görüyoruz. 2007’nin ağustos ayında mali krizin ortaya çıkması 2009’a gelindiğinde dış ticaret açığında yaşanan düşüş enflasyon oranlarında da etkisini aynı yönde göstermiştir. 2010 ve 2011’de dış ticaret açığının artmasının yanında enflasyon da artmıştır. 2012, 2014, 2015 yıllarında gerçekleşen dış ticaret açığı bir önceki yıllara kıyasla rakamlarda yaşanan düşüşler enflasyon oranlarında da düşüşler meydana getirmiştir. 2013 yılında dış ticaret açığının bir önceki yıla istinaden yüksek olmasıyla birlikte TEFE 7,0 ve TÜFE 7,4 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise

dış ticaret açığı düşük olmasına rağmen TEFE ve TÜFE bir önceki yıla kıyasla artış göstermiştir.

Tablo 11: 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve Enflasyon Oranları

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DİŞ TİCARET AÇIĞI	TEFE (ÜFE) %	TÜFE %
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041	11,6	9,6
2007	107 271 750	170 062 715	-62 791	5,9	8,3
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936	8,1	10,0
2009	102 142 613	140 928 421	-38 786	5,9	6,5
2010	113 883 219	185 544 332	-71 661	8,9	6,4
2011	134 906 869	240 841 676	-105 935	13,3	10,4
2012	152 461 737	236 545 141	-84 083	2,5	6,1
2013	151 802 637	251 661 250	-99 859	7,0	7,4
2014	157 610 158	242 177 117	-84 567	6,4	8,1
2015	143 838 871	207 234 359	-63 395	5,7	8,8
2016	142 529 584	198 618 235	-56 089	9,9	8,5

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>

2.3. Dış Ticaret Açığı ve Döviz Kuru

2.3.1. Döviz Kurunun Tanımı

Bir ülkenin yerli parasının yabancı bir para karşılığında değerinin belirlenebilmesi için döviz kuru kavramı önem arz etmektedir. Her bağımsız ülkenin bir ulusal parasının olduğu ve dünya ekonomisinde bu ulusal paraların birbiri cinsinden bir fiyatı yani değeri vardır. Bir ülke parasının diğer ülke parası cinsinden fiyatına döviz kuru denir. Döviz kuru, döviz işlemlerinde geçerli olan döviz fiyatının özel adıdır. Dünyada ‘n’ kadar ulusal para olduğu kabul edilirse döviz kuru sayısı ‘ $n(n-1)/2$ ’ adet olur. TL/\$ ve \$/TL şeklinde her ulusal para için ikili kur hesaplandığından bu ikili sayımdan arınmak amacıyla ‘ $n(n-1)$ ’ olan sayı ikiye bölünür ve gerçek döviz kuru sayısı bulunur(Aslan ve Terzi, 2013: 165).

Her ülke kendine özgü bağımsız bir para sistemine sahiptir. Oysa uluslararası ödemeler, daima bu ulusal paraların birbirleriyle değiştirilmesini gerektirmektedir. Örneğin, bir Türk kazanmış olduğu dövizleri, Türk Lirasına çevirmek zorundadır. Çünkü Türkiye içinde alışverişlerde ne kadar değerli olursa olsun yabancı paralar geçmez. Aynı nedenden ötürü,

Türkün yabancı ülkede ödeme yapabilmesi için elindeki Türk Lirasını yabancı paraya çevirmesi gerekmektedir. Bu durumda çeşitli milli paraların birbirine çevrilme zorunluluğu hangi oran üzerinden yapılması gerektiği sorunu ortaya çıkarmaktadır. Paraların bu mübadele oranına döviz kuru denilmektedir. Bir başka ifadeyle kambiyo kuru olarakta adlandırılmaktadır(Sever, 2009: 142). Döviz kuru iki ülkedeki yaşanan siyasi olaylardan, faiz ve enflasyon oranlarından, dış ticarete getirilen sınırlamalardan etkilenmektedir.

Döviz kurunu, herhangi bir yabancı paranın ulusal para cinsinden değeri olarak tanımlayabiliriz. Dünyada döviz kurunu açıklayan ülkelerin büyük bir çoğunluğu bu tanıımı kullanarak, az sayıda ülkeler ise ulusal paranın yabancı para cinsinden tanımını döviz kuru olarak almaktadır(Parasız, 2005: 7). Tablo 12’de 2006-2016 yılları arasında döviz kurlarına baktığımızda, 2006 yılında TL bir sonraki yıllara göre değer kaybetmişken, 2007-2008 yılında gerçekleşen Küresel Mali Kriz TL’nin değer kazanmasını sağlamıştır. 2009 yılından itibaren TL yabancı para karşısında değer kaybetmeye başlamıştır.

Tablo 12: 2006-2016 Döviz Kurları

Foreign Exchange Rates							Monthly Average	
Yıllar	A.B.D. Doları		Avrupa Para Birimi		İsviçre Frangı		İngiliz Sterlini	
Years	US \$		Euro		FS		Pound	
	Döviz	Dolar	Döviz	Dolar	Döviz	Dolar	Döviz	Dolar
	Satış	Karşı	Satış	Karşı	Satış	Karşı	Satış	Karşı
	TL	Lığı	TL	Lığı	TL	Lığı	TL	Lığı
	Foreign	\$	Foreign	\$	Foreign	\$	Foreign	\$
	Exchange		Exchange		Exchange		Exchange	
	Selling	Equi-	Selling	Equi-	Selling	Equi-	Selling	Equi-
	Price TL	Valent	Price TL	Valent	Price TL	Valent	Price TL	Valent
2006	1,43801	1,00	1,80868	0,80	1,14947	1,25	2,65291	0,54
2007	1,30779	1,00	1,78676	0,73	1,08821	1,20	2,61465	0,50
2008	1,29915	1,00	1,90492	0,68	1,20167	1,08	2,39554	0,54
2009	1,55453	1,00	2,16089	0,72	1,43098	1,09	2,42580	0,64
2010	1,50760	1,00	1,99895	0,75	1,44677	1,04	2,32768	0,65
2011	1,67806	1,00	2,33360	0,72	1,89858	0,88	2,68857	0,62
2012	1,80114	1,00	2,31560	0,78	1,92089	0,94	2,85309	0,63
2013	1,90543	1,00	2,53084	0,75	2,06044	0,92	2,98669	0,64
2014	2,19180	1,00	2,91120	0,75	2,40199	0,91	3,61477	0,61
2015	2,72492	1,00	3,02369	0,90	2,83748	0,96	4,17372	0,65
2016	3,02669	1,00	3,34582	0,90	3,07725	0,98	4,10285	0,74

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>

2.3.1.1. Nominal Döviz Kuru

Uluslararası ticarete birçok para birimi kullanılmakta ve söz konusu olan para birimleri birbirine dönüştürülmektedir. Uluslararası para veya döviz piyasalarında işlem gören bir birim herhangi yabancı bir para biriminin yerli para birimi cinsinden değerine nominal döviz kuru denilmektedir. Nominal döviz kurunu aynı şekilde bir birim yerli para biriminin ne kadar yabancı para karşılığında el değiştirdiği şeklinde de ifade edebiliriz (Alptekin, 2016: 119). Örneğin, ABD Doları ve Hindistan Rupisi arasındaki döviz kuru 1 \$ = 70 INR ise döviz piyasasında 1 ABD Doları 70 Hindistan Rupisiyle değiştirilecektir. Dolara ihtiyacı olan bir Hint satın aldığı her dolar için 70 Hindistan Rupisi ödeyecektir. Hindistan Rupisi elde etmek isteyen bir Amerikalı ise ödeyeceği 1 dolar için 70 Hindistan Rupisi elde

edecektir. Bu örneği USD/TL açısından düşünecek olursak USD/TL kurunun 3.10'dan 6.05'e yükselmesi Türk Lirası için nominal değer kaybıdır. Bu durum bireyin ABD'deki alım gücünü azaltarak bir birim yerli paranın yabancı para karşısındaki değerinden etkilenecektir. Tam tersi durumda ise nominal değer düşmesi alım gücünü artıracaktır.

2.3.1.2. Reel Döviz Kuru

Makroekonomik analizlerde genellikle nominal değil reel değişkenlere itibar edildiği bilinmektedir. Bu durum döviz kurları içinde geçerlidir. Reel döviz kuru, nominal kurun ulusal fiyat değişimlerinden arındırılmış ya da ulusal paranın değerindeki değişime ayarlanmış halidir. Ülkelerarası enflasyon oranı farklılıkları nedeniyle, reel kurları kullanmak dışa açık ekonomilerin analizini etmek için daha elverişlidir(Tunay, 2007: 87). Reel döviz kurunda, iki ülkenin ürettiği aynı malın kur karşısındaki fiyatına bakılır. Reel döviz kuru yüksek ise yabancı mallar daha ucuz olacaktır. Bu durum ithalatı artırırken aynı mal üzerinden ihracatı azaltacaktır çünkü yerleşik halkın ucuz olan yabancı mala talebi artacaktır. Reel döviz kuru aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\text{Reel Döviz Kuru (R)} = E \cdot (P_f / P_d)$$

R= Reel Döviz Kuru

E= Nominal Döviz Kuru

P_f = Yurtdışı Fiyat Düzeyi (Ticarete söz konu olan yabancı malın yurtdışı fiyatı)

P_d = Yurtiçi Fiyat Düzeyi (Ticarete söz konusu olan yerli malın fiyatı)

Nominal döviz kuru ve reel döviz kurundaki yaşanan değişimler dış ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Yurtdışında veya yurtiçinde ihracata ve ithalata söz konusu olan malların fiyatları sabitken yerel paranın değerinin azalması yani nominal döviz kurunun yükselmesi sonucunda, ihracata söz konusu olan malların fiyatları düşerken, ithalata söz konusu olacak olan malların fiyatlarında artış meydana gelmektedir. Bu durumun sonucunda ihraç mallarının fiyatlarının düşük olması ihracatı artırırken ithal edilecek olan malların ise fiyatlarının yüksek olması ithalatta düşüş meydana getirmektedir. Böylece nominal döviz kurunun yükselmesi ihracat ve ithalat arasındaki farkı azaltarak denge meydana getirerek ülkenin dış ticaret dengesinde olumlu sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Nominal döviz kurunun düşmesin ise dış ticaret açığı artmaktadır. Reel döviz kurunda ise nominal döviz kurunda olduğu gibi aynı yönde tepki meydana gelmektedir.

2.3.2. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri, döviz kurunun nasıl değişeceğini belirleyen temel ekonomik bir düzenlemedir. Bir ülkenin izleyeceği döviz kuru sistemini hükümet ve merkez bankası birlikte belirler. İzlenilecek döviz kuru politikaları merkez bankası tarafından yürütülür. Günümüzde ülkeler seçtikleri döviz kuru sistemini IMF'e tescil ettirmek zorundadır(Aslan ve Terzi, 2013: 184).

Ülkelerin dış ticareti, doğrudan yatırımlar ve sermaye hareketleri ile birbirine giderek bağlandığı küreselleşen dünyada, piyasa mekanizmasının işleyişi için döviz kuru en önemli fiyatlardan biridir. Bu nedenle döviz kurlarının sabit mi veya değişken mi olması gerektiği, bu kur sistemlerinin avantajları ve dezavantajları, hangi kur sisteminin hangi ülke için daha doğru olduğu, ülkelerin döviz kuru rejimi tercihlerini belirleyen faktörler gibi konular iktisat literatüründe üzerinde en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir(Kaya, 2013: 191).

Döviz kuru sistemleri çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Literatürde döviz kuru sistemleri sabit, esnek ve karma olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yatırım sahipleri kur sistemlerini kullanarak döviz piyasalarında işlemlerini gerçekleştirmektedir.

2.3.2.1. Sabit Kur Sistemi

Sabit kur sisteminde döviz kuru belli bir düzeyde sabit tutulur, arz-talep durumuna göre döviz kurunun dalgalanmasına izin verilmez veya döviz kurunun belirlenen oranın etrafında $\pm \%1$ veya $\pm \%2$ 'lik bir alt üst sınır içinde dalgalanmasına izin verilir(Parasız, 2010: 270).

Sabit kur rejiminde merkez bankası kurları kendisi belirler ve belirlediği bu kurları belli bir süre korumaktadır. Ayrıca merkez bankası kurlarda meydana gelecek arz-talep farklılıklarını döviz rezervleriyle karşılamaya çalışır(Paya, 2013: 175). Bu yüzden merkez bankasının yeterli miktarda elinde altın ve döviz stokunun bulunması gerekir. Döviz kurlarında yükseliş meydana geldiği takdirde merkez bankası piyasaya döviz satar, kurlarda bir düşüş olması durumunda ise merkez bankası bu seferde piyasadan alımlar yaparak kuru sabit tutmaya çalışır.

2.3.2.2. Esnek Kur Sistemi

Döviz kurlarının serbest piyasa kuralları içinde olduğu sistemlere esnek kur sistemi denir. Bu sistemde resmi otoriteler tarafından yapılan müdahaleler de serbest piyasa kuralları içinde yapılmaktadır(Akdiş, 2006: 21).

Sabit kur sisteminde kamu ve para otoriteleri tarafından kura müdahale edilirken esnek kur sisteminde kamu ve para otoriteleri tarafından kura müdahale edilmeyerek ülkede bağımsız bir para politikası uygulanmasına imkân sağlayarak kur arz ve talebe göre dalgalanmaya bırakılır.

2.3.2.3. Karma Kur Sistemleri

Sabit ve esnek kur sistemleri arasında yer alan uygulamalar ise karma kur sistemleri adı altında toplanmaktadır. Başlıca karma kur sistemleri; yönetimli dalgalanma, sürünen pariteler ve geniş marjlı pariteler sistemi olarak ayrılmaktadır.

2.3.2.3.1. Yönetimli Dalgalanma Kur Sistemi

En yaygın kullanım alanı bulan sistemdir. Döviz kurlarının arz ve talep koşullarına göre belirlendiği fakat merkez bankasının piyasadaki gözetiminin ve denetiminin devam ettiği sistemdir. Kur piyasada oluşmaktadır ve merkez bankası döviz kuru istenilmeyen bir noktaya çıktığında veya düştüğünde müdahale ederek kuru istenilen seviyeye getirebilmektedir(Yalçın, 2008: 71).

2.3.2.3.2. Sürünen Pariteler Sistemi

Diğer adı ise kayan parite olarak adlandırılan bu sistemde, döviz kurları önceden ilan edilen miktarlarda veya sık sık belirlenen denge döviz kuruna ulaşıncaya kadar sürekli değiştirilmektedir. Bu sistemi kullanan ülkelerde, döviz kurunda yapılacak olan değişikliklerin hangi miktar ve sıklıkla uygulanacağına ve dalgalanmasına izin verilen bandın genişliği kamu otoriteleri tarafından belirlenmektedir(Oksay, 2001: 15).

2.3.2.3.3. Geniş Marjlı Pariteler Kur Sistemi

Ulusal paranın sabit paritelere bağlılığının sürdürüldüğü ancak parite etrafındaki dalgalanma sınırlarının geniş tutulduğu kur sistemidir. Marjın geniş tutulmasında temel amaç piyasaya daha az sayıda müdahale etmektir. Bandın dışına çıkılmamak kaydıyla döviz kuru piyasa arz ve talep güçleri tarafından belirlenmektedir(Yalçın, 2008: 72).

Döviz kuru, ülke ekonomisinin hem yurtiçi hem de yurtdışı koşullarını etkilemektedir. Böylece hangi döviz kurunun kullanılmasına ilişkin verilecek olan kararlar; ülke parasının dış dünyada değer kazanması/kaybetmesi, satın alma gücünü, satın alma ilişkisini, ticaret ortaklarıyla kurduğu bağlantının özelliklerini, üretim düzeyini ve yönünü, istihdam, gelir/harcama olanaklarını, ülkenin siyasi itibarını ve dış ödemeler bilançosu dengesini etkilemektedir. Türkiye'ye yönelik olan değerlendirmeler de uygulanan sistemin uzun vadede gerçekleşmeye uygun olmadığı ortaya konulmaktadır. Bu sonuca varılmasıyla ortaya konulacak olan çözüm yolları beraberinde yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu durumu göz önünde bulundurarak Türkiye'nin yoğun dış ticaret ilişkisinin bulunduğu ülkeler karşısında dış ticaretteki rekabet üstünlüğünü artıracak nitelikte olan döviz kuru seçilmelidir. Döviz kurunun seçilmesinde(Özbek, 1998: 35);

- Ekonomik hedeflere yaklaşıma yönelik daha etkili politika araçlarına sahip olduğu düşünülen,
- Ekonomik sorunları çözümünde politika araçları itibariyle daha etkin ve elverişli olduğu kanaatini güçlendiren,
- Politika araç ve yöntemleri itibariyle daha kesin etkiler ve sonuçlar yaratabileceği tahmin edilebilen döviz kuru sistemi ülkenin tercihinde rol oynamalıdır.

2.3.3. Dış Ticaret Açığı ve Döviz Kuru İlişkisi

Döviz kurlarının azalması veya artması dış ticareti açığını etkilememesi mümkün değildir. TL'nin yabancı para karşısında değer kaybetmesi, yurtdışındaki talebin artmasını sağlamaktadır. Örneğin, fiyatı 100 TL olan bir ayakkabının ihraç edileceğini düşünelim ve kurun 1 \$ = 2 ₺ olduğunu varsayalım. Bu durumda yurtdışına ihraç edilecek olan ayakkabı 50 \$ olacaktır. Kurun 1 \$ = 4 ₺ olması durumunda ayakkabının fiyatı 25 \$ olacaktır. Kurun bu etkisiyle yerli malın ucuzlamasıyla ihraç mallara olan talep artacaktır. Ancak ithal edilecek olan malların döviz kurundan dolayı fiyatlarının artması ithal mallara olan talebin azalması bu durumda dış ticaret açığının azalmasına katkı sağlayabilir. Diğer taraftan döviz kurunun düşmesi ise ithalat rakamlarını artırarak dış ticaret açığının artmasını tetikleyecektir.

2.3.4. Dış Ticaretin Açığının Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi

Tablo 13'ü incelediğimizde, 2006 yılındaki döviz kurunun \$/TL karşısındaki değeri 1,43'tür. 2007-2008 yıllarında mali krizin kurun üzerinde yankı uyandırmadığını görmekteyiz. Dış ticaret açığının artmasıyla döviz kurunda düşüşler meydana gelmiştir. 2009'a gelindiğinde mali krizin ekonomide etkileri hissedilirken, dış ticaret açığı hemen hemen yarı yarıya düşerek döviz kurunda artış gerçekleşmiştir. 2010 yılında dış ticaret açığı artarken yine döviz kuru düşmüştür. 2011 yılında ithalatın ihracata göre daha hızlı artması dış ticaret açığını artırırken, 2012 yılında ise ihracatın ithalata göre daha hızlı artması dış ticaret açığını azaltırken döviz kurları artmaya devam etmiştir. 2013 yılında dış ticaret açığı ve döviz kuru birlikte artmıştır. 2014 yılından itibaren döviz kurlarında yaşanan artış dış ticaret açığını ters yönde etkilemiştir. Bu yıllarda yaşanan ithalat rakamlarında ki düşüşler dış ticaret açığının azalmasında en önemli rolü oynamıştır.

Tablo 13: 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve Döviz Kuru

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	DÖVİZ KURU \$/₺ €/₺	
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041	1,4380	1,8087
2007	107 271 750	170 062 715	-62 791	1,3078	1,7868
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936	1,2992	1,9049
2009	102 142 613	140 928 421	-38 786	1,5545	2,1609
2010	113 883 219	185 544 332	-71 661	1,5076	1,9990
2011	134 906 869	240 841 676	-105 935	1,6781	2,3336
2012	152 461 737	236 545 141	-84 083	1,8011	2,3156
2013	151 802 637	251 661 250	-99 859	1,9054	2,5308
2014	157 610 158	242 177 117	-84 567	2,1918	2,9112
2015	143 838 871	207 234 359	-63 395	2,7249	3,0237
2016	142 529 584	198 618 235	-56 089	3,0267	3,3458

Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>

2.4. Dış Ticaret Açığı ve İstihdam

2.4.1. İstihdamın Tanımı

Ülkede üretilen toplam mal ve hizmetlerle, o ülkedeki üretimde kullanılacak olan üretim faktörleri arasında güçlü bir bağ vardır. Bu nedenle ülke, mevcut üretim faktörlerinin ne kadar çok kısmını üretime dahil ederse üretilen mal ve hizmet miktarı o denli çok olacaktır. Oysa bir ülkede, belli bir anda üretime dahil edilecek olan üretim faktörleri veridir. Belli bir zaman dilimi içinde üretime dahil edilecek durumda olan bu faktörler nitelikleri ve nicelikleri bakımından veri kabul edildiği için dar anlamda istihdam, ülkede belli bir dönemdeki ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanılmasına denilmektedir. Bir başka ifadeyle, insan faktörü kullanılmadan herhangi bir üretim gerçekleştirilmesi mümkün olmayacağına göre ne kadar çok işgücü üretime dahil edilirse diğer üretim faktörleri de bu yönde o kadar fazla çalışıyor demektir(Gürler, 2016: 183).

İstihdam, çalışabilir yaşta ve nitelikte olan işçilerin tam gün çalışmasını ifade eder. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre istihdam, milli gelire katkıda bulunan ücretli olarak başkası adına ya da kendi hesabına çalışan belirli bir yaş grubu üzerindeki tüm insanlar şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca istihdamı tanımlayabilmek için kendi işinde veya bir başkasının yanında ücretli olarak çalışıyor olmak, aile işinde ücretsiz de olsa belirli bir süre çalışıyor olmak, tatil, hastalık, grev ya da hava koşullarından ötürü çalıştığı halde halen işini yapamamak koşullarını da gerçekleştirmesi gerekmektedir(Tunay, 2014: 44).

İstihdam, bir ekonomide üretim faktörlerinin milli hasılayı meydana getirmek amacıyla üretim sürecine dahil edilmelerine denir. Toprak ve sermayenin istihdamından bahsedilebileceği gibi özellikle emek faktörünün üretime katılması istihdam kelimesiyle ifade edilmektedir. Tüm üretim faktörlerinin üretime katılmasına, geniş anlamda tam istihdam, çalışmak istek ve arzusunda olan tüm bireylerin, iş bulup çalışmalarına da dar anlamda istihdam denilmektedir(Ünlüönen ve Tayfun, 2015: 201).

Yukarıdaki tanımlarla hareketle istihdamı açıklayacak olursak; belli bir dönemde bir ülkenin mal ve hizmetlerinin üretim faktörlerine (emek, sermaye ve doğal kaynaklar) katılması sonucunda oluşan iş gücünün belli bir ücret karşılığında çalıştırılmasına istihdam denir.

2.4.2. İstihdamın Türleri

İstihdam ekonomide farklı şekillerde kendini göstermektedir. Nüfusun yoğunluğuna göre iş potansiyelin ne derecede var olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Çünkü nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde iş potansiyelinin az olması veya tam tersi durumda nüfusun az olduğu yerlerde iş potansiyelinin fazla olması tam, eksik ve aşırı istihdam kavramalarına önem kazandırmaktadır. Aşağıda istihdam türleri şu şekilde açıklanmıştır(Gürler ve Onurlubaş, 2013: 43);

Tablo 14: İstihdam Türleri

Tam İstihdam	Bir ülkedeki tüm ekonomik kaynakların, belirli bir dönemde üretime katılması her zaman mümkün olmayabilir. Buna göre, tam istihdam sadece üretim faktörü olarak piyasaya arz edilmiş bulunan kaynakların tam olarak işe koşulması durumudur.
Eksik İstihdam	Ülkedeki üretim faktörlerinin bir kısmının işe koşulamaması, yani talep yetersizliği nedeniyle bazı üretim faktörlerinin boşta kalmasıdır.
Aşırı İstidam	Ekonomide eksik istihdam koşullarının tam tersini ifade etmektedir. Yani bir ekonomideki bütün üretim faktörleri tam çalışma halinde bulunduğu halde yine de tatmin edilemeyen talepler mevcut olması durumudur.

2.4.3. İstidamın Sektörel Dağılımı

İstihdamın sektörlere göre dağılımı aynı zamanda ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bize bilgi sağlar. Dolayısıyla sanayide veya hizmet sektöründe istihdam edenler bize ülkenin gelişmişliği hakkında bilgi sağlarken, tarım sektöründe istihdam edenlerinin sayısı ülkenin az gelişmiş veya gelişmekte olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki Tablo 15’de 2006-2016 yılları arasındaki istihdam sektörlerinin (tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler) kişi ve yüzdelik rakamları verilmiştir. Bu durumun Türkiye’deki örneğine baktığımızda; tarım, sanayi, inşaat ve hizmet sektöründeki istihdam rakamları hemen hemen benzer artış göstermiştir.

Tablo 15: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı

15 Yaş+

Bin Kişi						Yüzde %				
Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2006	19.933	4.653	4.362	1.192	9.726	100,0	25,5	21,9	6,0	48,8
2007	20.209	4.546	4.403	1.231	10.029	100,0	23,3	21,8	6,1	49,6
2008	20.604	4.621	4.537	1.238	10.208	100,0	22,5	22,0	6,0	49,5
2009	20.615	4.752	4.179	1.305	10.380	100,0	22,4	20,3	6,3	50,4
2010	21.858	5.084	4.615	1.434	10.725	100,0	23,1	21,1	6,6	49,1
2011	23.266	5.412	4.842	1.680	11.332	100,0	22,1	20,8	7,2	48,7
2012	23.937	5.301	4.903	1.717	12.016	100,0	21,2	20,5	7,2	50,2
2013	24.601	5.204	5.101	1.768	12.528	100,0	21,1	20,7	7,2	50,9
2014	25.933	5.470	5.316	1.912	13.235	100,0	20,6	20,5	7,4	51,0
2015	26.621	5.483	5.332	1.914	13.891	100,0	19,5	20,0	7,2	52,2
2016	27.205	5.305	5.296	1.914	14.617	100,0	19,5	19,5	7,3	53,7

Kaynak: TÜİK

2.4.4. Dış Ticaret Açığı ve İstihdam İlişkisi

Dış ticaret açığının artmasında temel rol oynayan ithalat, istihdam rakamlarını da yakından etkilemektedir. İthal mallara olan talebin tüketim mallarından oluşması yani hazır tüketim olması, dış ticaretin istihdam rakamları üzerinde baskı yaratmaktadır. Hazır tüketime olan talep yerli üretimin azalmasına bu durum ise işsizlik rakamlarının artmasına neden olmaktadır. Üretime yönelik yapılacak olan ithalat istihdam rakamlarında bir artış meydana getirirken, aynı zamanda ihracatın artmasına da katkı sağlamaktadır. Dış ticaret açığının artması, üretime yönelik ithalatın gerçekleşmesinde işsizlik oranlarını düşürebilmektedir.

2.4.5. Türkiye’de Dış Ticaret Açığının İstihdam Üzerindeki Etkisi

Tablo 16’yı incelediğimizde, Türkiye’de 2006 yılında dış ticaret açığı 54 041, işsizlik oranı ise 10,2 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında dış ticaret açığının artmasında baskılayıcı rol oynayan ithalatın bir önceki yıla göre artışı işsizlik oranını arttırmıştır. 2008 yılında yine aynı durum geçerli olup dış ticaret açığı işsizlik oranını arttırmıştır. 2009-2010 yıllarında küresel krizin yarattığı sonuçlar hala etkisini gösterirken, 2009 yılında gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamlarının düşmesi dış ticaret açığının düşmesine işsizlik oranlarının artmasına, 2010 yılında ise dış ticaret açığının artması işsizlik oranının düşmesine neden olmuştur. 2011 yılında dış ticaret açığının artması ithalata söz konusu olan mal ve hizmetleri göz önünde bulundurduğumuzda, üretim esaslı ithalatın gerçekleşmesi işsizlik oranlarını düşürücü etki yaratmaktadır. 2012 yılında ise ihracatta yaşanan artış dış ticaret açığını azaltırken işsizlik oranını da düşürmüştür. 2014 yılından itibaren ise dış ticaret açığının azalmasıyla işsizlik oranları artış göstermektedir.

Tablo 16: Türkiye’de 2006-2016 Dış Ticaret Açığı ve İşsizlik Oranı

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	İŞSİZLİK ORANI %
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041	10,2
2007	107 271 750	170 062 715	-62 791	10,3
2008	132 027 196	201 963 574	-69.936	11
2009	102 142 613	140 928 421	-38.786	14
2010	113 883 219	185 544 332	-71.661	11,9
2011	134 906 869	240 841 676	-105.935	9,8
2012	152 461 737	236 545 141	-84.083	9,2
2013	151 802 637	251 661 250	-99.859	9,7
2014	157 610 158	242 177 117	-84.567	9,9
2015	143 838 871	207 234 359	-63.395	10,3
2016	142 529 584	198 618 235	-56.089	10,9

Kaynak: TÜİK

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET AÇIĞININ NEDENLERİ, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ve HEDEFLERİ

Türkiye’nin dış ticaret açığının büyüme, enflasyon, döviz kuru ve istihdam üzerinde yarattığı etkiyi incelediğimizde bu durumun nedenleri, çözüm önerileri ve hedefleri bu bölümde incelenecektir.

3.1. Dış Ticaret Açığının Nedenleri

Dış ticaret açığını tek bir nedene bağlamak bizi doğru sonuçlara ulaştırmayabilir. Dış ticaret açığının nedenleri ekonomiyi aslında zincir misali etkilemektedir. Oluşacak bu açığın büyümenin, enflasyonun, döviz kurunun ve istihdamın üzerindeki etkileri yadsınamaz.

Dışa açıklık ülke ekonomileri üzerinde bazı fırsatlar yaratsa da birtakım riskleri, tehlikeleri ve tehditleri de beraberinde getirmektedir. Ulusal ekonomi politikalarının oluşturulması ve uygulanmasının zorlaşması, yavru sanayilerin korunamaması nedeniyle tekelleşme tehlikesinin oluşması, ekonomik kırılganlığının artması gibi unsurlar dışa açık büyümenin ulusal ekonomiye olumsuz yansımalarına neden olmaktadır(Türker, 2007: 96).

Dış ticaret Türkiye’nin ekonomik büyüme sürecinde son derecede önemli rol oynamaktadır. Ancak dış ticaretle dünya ile entegrasyon sürecinde ithalata bağımlı hale gelinmemesine ayrıca dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur. Üretimin ithalata bağımlı olması tasarruf açığına ve dış açıklara neden olarak ekonominin kırılganlık yapısını etkileyebilirken, ihracatta ise katma değeri yüksek, ileri teknoloji ürünlerinin üretiminin ön planda tutulması son derece de önemlidir(Şahin ve Durmuş, 2018: 1121).

Gelişmekte olan ülkelerde sanayi sektörüne yönelik yapılan yatırımlarda diğer sektörlerle kıyasla ithalatın dışa bağımlılığı daha fazladır. Bu durumun yaşanması dış ticaret açığının artmasına neden olabilmektedir. Şöyle ki sanayi mallarına olan talebin artmasıyla ülkedeki döviz çıkışının da artmasını etkilemektedir. Fonların ihracata yönelik değil de ithalata yönelik harcanması fonların verimsiz kullanılmasına sebebiyet vermektedir.

İthalata konu olan malların birçok firma tarafından aynı dönem içerisinde talep edilmesi yine dış ticaret açığını artıran bir diğer önemli etkidir. Bu duruma dikkat edilerek kontrolsüz bir şekilde ithal edilecek olan malların ülkedeki arzı karşılayacağı nitelikten fazla olması engellenmelidir. Başka firmalar tarafından ithal edilecek olan ürünlerin; miktarı, cinsi araştırılarak kontrollü bir şekilde ithalat gerçekleştirilmelidir.

Gelişmekte olan ülkeler yatırıma yönelik olan kaynakları iç piyasadan elde edemediğinden dolayı ithalata başvururlar. İthalattan alınan vergilerin düşük olması ve ithal ürünlere konulan kotaların düşük nitelikte olması dış ticaret açığını tetiklemektedir. Bu yüzden vergi oranları dış ticaret açığı göz önünde bulundurularak belirlenmelidir.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi üretim için gerekli olan hammaddenin veya ara malların ithal edilmesi dış ticaret açığını artırıcı bir etkidir. Yerli üretimin desteklenmeyerek ithal ürünlere olan talebin artması dış ticaret açığını da artıracaktır.

Türkiye’de cari açık ile ilgili asıl sorun, ekonomide oluşturduğu temel kırılganlıklardır. Uzun vadede sermaye girişleriyle finanse edilen cari açık büyüklüğü, tek başına kaygı kaynağı olabilecek bir gösterge değildir. Ancak ülkemizde olduğu gibi kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilen bir cari açık, taşıdığı ani sermaye çıkışı riski nedeniyle bu durumun sürdürülmesi mümkün değildir(Erdil Şahin, 2011: 55).

3.2. Dış Ticaret Açığı ve Çözüm Önerileri

Dış ticaret açığını azaltmaya yönelik hedeflerde, ithalata ve ihracata konu olan mal ve hizmetlerin pazar araştırmaları yapılarak hangi ürünün üretiminin yapılması kararının alınması, sektör araştırmaları yapılarak ülkenin tüketmiş olduğu malların hangi sektörlerde yoğunlaştığını tespit etmek, o yıl en çok trend gören ürünlerin araştırılıp, analiz edilmesi dış ticaret açığının giderilmesine yönelik doğru adımlar atılmış olunacaktır.

İhracat rakamlarının ithalat rakamlarına göre belirgin bir şekilde altında kalması, ihracat rakamlarının artırılmasına yönelik çalışmaların yapılmaması dış ticaret açığını etkilemektedir. Ülkeler bulundukları koşullara göre uygulamada çeşitli ihracata özendirme

önlemleri uygulamaktadırlar. Düzenli ve sürekli bir şekilde ihracat artışının sağlanabilmesi için öncelikle yatırım ve üretime özendirici önlemlere dikkat edilmelidir. Dış pazarlara yönelik üretim yapan ve yine dış pazarlarda talebi olacak sektörler belirlenmelidir. Böylece ihracat belirli sektörlerle bağlı olması engellenebilir. İhracatın özendirilmesinde dikkat edilecek başlıca konular şunlardır(Tomanbay, 2003: 34);

- İhracat firmalarını örgütlemek,
- Gerçek bir kur politikası uygulanması,
- İhracat finansman olanaklarının geliştirilmesi,
- İhracat maliyetlerinin azaltılmasını sağlamak,
- İhracatın belirli ülke gruplarına bağımlılıktan kurtarılması,
- Bürokratik engellerin azaltılması,
- Uluslararası normlara uygun devlet yardımlarının arttırılması.

İhracata yönelik devlet yardımlarının sağlanmasıyla KOBİ niteliğindeki firmalar başta olmak üzere, ihracatçı firmalara yönelik üretim, pazarlama aşamaları desteklenerek uluslararası pazarda karşılaşılan sorunların giderilmesi adına yardımcı olunmaktadır. Böylece ihracatın artmasına yönelik yapılan çalışmalar neticesinde ihracatımızı ithalatımıza göre arttırmış oluruz. Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından onaylanan ‘İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı’ kapsamında 11 adet destek programı uygulanmaktadır. Bunlar(Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2009: 125);

- Araştırma Geliştirme Yardımları,
- Pazar Araştırma ve Pazarlama Desteği,
- Eğitim ve Danışmanlık Desteği,
- Tasarım Desteği,
- Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Yardım,
- İstihdam Yardımı,
- Yurtdışında Ofis-Mağaza Açma, İşletme ve Marka Tanıtım Yardımı,
- Türk Ürünlerinin Yurtdışında Markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve TURQUALITY’nin Desteklenmesi,
- Uluslararası Nitelikteki Yurtiçi İhtisas Fuarları Yardımı,
- Yurtdışı Fuar Katılımlarının Desteklenmesi,
- Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları.

ABD’de yaşanan 1929 krizinin yarattığı bunalım tüm dünyada etkisini göstererek ekonomik dengelerin sarsılmasına neden olmuştur. 1930 yılında barter sistemiyle ABD’de ihtiyaç duyduğu hammaddeleri ve gıda ürünlerini barter sistemini kullanarak temin etmiştir. Barter sistemi, hiç para kullanılmadan bir malın bir başka malla değiştirilmesine dayanan bir sistemdir. Türkiye’de ise takas yoluyla dış ticaretin yapılmasına yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1932 yılında yayınlanan ‘Takas Komisyonu Teşkiline Dair’ kanun takasın resmi bir sistem haline getirilmesini zorunlu kılmıştır. Takas komisyonu 1939 Takas Limited Şirketi’nin kurulmasına kadar devam etmiştir. 1941 yılında yayınlanan kararnameye kliring, takas ve serbest dövizle ödeme şeklinin kabul edilmesiyle şirket 1945 yılında tasfiye edilmiştir. 1958 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla dış ticarete takasa bağlı muamele yapılmayacağı kararlaştırılmıştır. 1990 yılında çıkarılan kanunla bu yasak kaldırılmıştır. Ülkemizde 1992 yılından itibaren barter sistemi faaliyet göstermiştir(<http://www.yatirimbarter.com>)⁸. Barter sisteminin kullanılmaya başlanmasıyla yeni pazarlara ulaşılması, ülkeden döviz çıkışının engellenmesi, ihtiyaç duyulan ürünlerin takas yoluyla elde edilmesi, arz ve talepler bir havuzda birikerek ticaretin gerçekleştirilmesinin sağlanması, ihracatın artırılması adına çok önemli bir sistemdir. İhracatın artması ise dış ticaret açığında azalmalar meydana getirecektir.

Dış ticaret açıklarının oluşmasını engelleyen veya açıkların kapatılmasında etkin rol oynayan husus ihracattan elde edilen gelirlerdir. İhracatın artırılmasında serbest kur rejiminin yanında ihracatçıların dış piyasa konusunda bilgilendirilmesi, üretime ucuz girdi ve kredi sağlanması, ihracat bürokrasinin önlenmesi gibi konular üzerinde durulması gerekmektedir. Ayrıca ihracatçıların da modern yönetim ve üretim tekniklerini uygulamakla beraber uluslararası arenada rekabet kazandırıcı önlemler alınması, kıyaslama, temel yetenek (çekirdek yetenek), şebeke organizasyonlar, süreç yenileme gibi post modern yönetim teknik ve uygulanmalarından yararlanarak ihracatın etkili hale gelmesi sağlanmalıdır(<https://www.paraborsa.net>)⁹.

İthalata olan bağımlılığın azaltılması adına sanayide kullanılan ara girdilerin, rekabet koşulları altında, ürünlerin yurtiçinde üretilmesinin sağlanması yönünde politikalar geliştirilmeli ve araştırma geliştirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması sağlanarak özellikle yüksek teknoloji ara malların yurtiçinde üretilmesi desteklenmelidir(Erdil Şahin, 2011: 55).

⁸ http://www.yatirimbarter.com.tr/barter-nedir,YT_5.html, Erişim Tarihi 12.04.2019.

⁹ <https://www.paraborsa.net/i/cari-acik-nedir/>, Erişim Tarihi 12.04.2019.

3.3. Dış Ticaret Açığının Hedefleri

Dış ticaret açığının nedenleri, çözüm önerileri üzerinde bahsetmiştik. Bunlarla birlikte dış ticaret açığının azaltılmasına yönelik veya dış ticaret açığını tetikleyecek birtakım unsurlar aşağıda açıklanmıştır. Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından belirlenen 2019 yılına yönelik ihracat hedefleri ‘Yeni Ekonomi Programı’ adı altında açıklanmıştır. Hedeflenen kararlardan özetle bahsedecek olursak(<http://www.tim.org.tr>)¹⁰;

- Yeni pazar, yeni ürün, yeni ihracatçı hedefi ve küresel değer zinciri bakış açısıyla yeni ihracat planlarının oluşturulması,
- İhracat teşvik sisteminin yeniden yapılandırılması,
- Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği’nin güncellenmesine yönelik çalışmaların tamamlanması,
- Eximbank’ın öz kaynakları daha da güçlendirilmesi ve şube sayısının artırılması,
- Dış ticaret açığının azalmasına yönelik hedefler konularak, yürürlükteki ticaret anlaşmalarının gözden geçirilmesiyle makroekonomik hedefleri destekleyici yeni serbest ticaret anlaşmalarının yapılması,
- Yerli üretim için ve dünyadaki en iyi uygulamalar göz önünde bulundurularak teknoloji ve Araştırma Geliştirme yatırımları kamu-özel iş birliği ile gerçekleştirilmesinin sağlanması adına modellerin oluşturulması,
- Cari açığın düşürülmesi amacıyla, kimya, ilaç, enerji, petrokimya, makine/teçhizat ve yazılım sektörleri öncelikli olarak yatırım yapılabilir alanlar olarak hedeflenmesi,
- Yüksek teknoloji ürünlerinin üretilmesi, yerli ve yabancı yatırımların yer alacağı büyük ölçekli etkin yönetim modeline sahip endüstri ve teknoloji bölgelerin kurulması ayrıca ülkemizde üretilmeyen 20 biyoteknolojik ilacın yerli üretimine teşvik edilmesi hedeflenmesi,
- Turizmde sezon süresini uzatacak nitelikte ve kişi başı harcama miktarının artırılması yönelik turizm Ana Planı’nın oluşturulması,
- Güvenlik hizmetlerinde kullanılan ekipmanların yerli üretiminin sağlanmasına yönelik kararlar alınmıştır.

Belirlenen bu kararlarda ihracatın artırılması, yerli üretimin desteklenmesi, sanayi mallarının üretimine odaklanması, döviz getirici turizm gelirlerin artırılmasına yönelik he-

¹⁰ <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat.html>, Erişim Tarihi 19.05.2019.

defler olarak belirlenmiştir. Dış ticaret açığının azaltılmasında etki yaratacak bu hedefler oldukça önem arz etmektedir.

2012 yılı sonunda Cumhuriyetin 100. yılı olan 2023 yılına dair hükümet bazı ekonomik hedefler açıklamıştır. Bu hedefler çerçevesinde ekonomiye yönelik büyüme, yatırım, istihdam vb. kararlar alınarak birtakım hedefler planlanmıştır. 2023 yılında gerçekleştirilmesi beklenen bu hedeflerden dış ticaret açığıyla ilişkisi olan maddelerden kısaca bahsedecek olursak eğer(<http://www.gmmd.org.tr>)¹¹;

- 500 milyar dolarlık ihracat yapmak,
- İhracatta ileri ve yüksek teknolojili ürünlerin payını % 20'lere çıkarmak,
- 46 milyon turist ağırlamak ve 50 milyar dolar gelir elde etmek,
- Büyüme oranlarını sürdürebilir olarak ortalama % 7 seviyesine çıkarmak,
- Cari açığı kapatarak, cari fazla vermek,
- İşsizlik rakamlarını düşürmek,
- Yenilebilir enerji kaynaklarını % 30 seviyesine çıkarmak,
- Rüzgar enerjisinde 10.000 MW kurulu kapasiteye ulaşmak ve 5.000 MW küçük hidroelektrik santrali kurulu kapasite sağlamak,
- 3. havalimanı yapmak,
- Yerli imalat olarak en az 2 tip hafif jet uçağı üretmek,
- Otomotiv sektöründe 5 milyon aracın üretilmesi ve 125 milyar dolarlık ihracat yapılmasını sağlamak,
- Yaklaşık 10 milyar dolarlık yaş sebze ve meyve ihracatı yapmak, katma değeri yüksek işlenmiş tarım ürünlerini ve hazır giyim sektöründe 60 milyar dolarlık ihracat yapmak,
- Türkiye'nin ilk savaş uçağının tamamlanmasını sağlamak,
- Petrol ve doğalgaz aramalarının artırılmasıyla enerjide dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak hedefler arasındadır.

Dış ticaret açığının azalması teknoloji yönlü ürünlerin üretiminin artırılmasına yönelik politikalar veya stratejiler geliştirilmelidir. 2011 yılında Almanya' da Hannover Fuarı'nda gerçekleştirilen Endüstri 4.0 veya diğer adıyla 4. Sanayi Devrimi olarak anılan endüstrinin yeni boyut kazanmasına olanak sağlayan ileriye dönük birtakım kararlar belirtilmiştir. Bu

¹¹ <http://www.gmmd.org.tr/files/Makale/9.pdf>, Erişim Tarihi 19.05.2019.

kararlar çerçevesinde yeni nesil yazılım ve donanım yani bugün ki kullanılan klasik donanımlardan farklı olarak düşük maliyetli, az ısı üreten, az yer kaplayan, az enerji harcayan ancak bir o kadar da yüksek güvenilirlikte çalışan donanımlar geliştirilmek hedeflenmiştir. Bu donanımları çalıştıracak işletim ve yazılım sistemlerinin kaynak ve bellek kullanımı açısından tutumlu olunması hedeflenerek sanayi ürünlerinin üretilmesiyle geleceğe yönelik kararlar alınmıştır(<http://www.hurriyet.com.tr>)¹². 2011 yılında gerçekleştirilen teknolojik gelişmelerin sağlanmasıyla sanayi ürünlerine yeni bir boyutun kazandırılmasıyla Türkiye’de ileriye dönük planlamalarını yaparak 4. Sanayi Devrimi’ne ayak uydurması gerekmektedir. Bununla beraber sanayi mallarına yönelik yapılacak olan teknolojik çalışmaların planlanması, gelişen teknolojiye ayak uydurulması, ileriye dönük teknolojik kararlarının alınması, donanımlı mühendislerin istihdam edilmesiyle gerçekleştirilebilir.

Petrol ve doğalgaz aramalarının hızlandırılması, yüksek katma değerli ürünlerin üretimin sağlanması suretiyle gerekli madenlerin işlenmesi için teknolojik yeterliliğe ulaşılması, ülkeye döviz girişinin artırılması için turizm yatırımlarına hız verilmesi dış ticaret açığının azaltılması adına bu unsurlar son derece önem arz etmektedir.

¹² <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/endustri-4-0-nedir-ve-ne-anlama-gelmektedir-40806351> , Erişim Tarihi 19.05.2019.

SONUÇ

Ülke ekonomilerin gelişmesi için makroekonomik göstergelerle birlikte bu göstergelerin yorumlanması ve ekonomiye etkileri oldukça önemlidir. Bu çalışmada makroekonomik göstergelerden biri olan dış ticaret açığının ekonominin en önemli göstergeleri olan ekonomik büyüme, enflasyon, döviz kuru ve istihdam üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de 2006-2016 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret açığı ve büyüme, enflasyon, döviz kuru istihdam verileri elde edilerek etkileri yorumlanmıştır.

Dış ticaret açığının büyüme üzerindeki etkisi incelendiğinde, 2008 küresel mali krizin etkileri Türkiye ekonomisinin seyrini değiştirmektedir. Ekonomide krizin etkileri ilerleyen yıllarda da hissedilmekle beraber 2012 yılında dengeli büyüme politikalarının izlenmesi krizin etkilerini bertaraf ederek dış ticaret açığının büyüme üzerindeki etkisini azalttığı görülmektedir. 2014 yılına gelindiğinde ise yurtiçinde azalan talep sonrası dış ticaret açığının düşmesiyle beraber büyüme oranının 5,2 olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. Dış ticaret açığının büyümeyi doğrudan etkilemesi bazı yıllarda mümkün olmamakla birlikte ekonominin beklenen seyrinde ilerlemesi dış ticaret açığıyla büyüme arasındaki ilişkisi yakınlık göstermektedir. 2015 ve 2016 yıllarında ise dış ticaret açığı azalmış olmakla birlikte ekonomik büyüme dalgalı seyir izlemiştir.

Dış ticaret açığında yaşanan artışların büyüme ile doğrudan ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bunun temel nedeni ise ithal edilen ürünlerin sanayi veya teknolojik ürünlerinin üretiminde kullanılması ülkeyi tüketici konumundan çıkartarak uluslararası pazarda rekabet edebilecek üretici konumuna getirerek büyümeyi artırıcı bir etki yaratmaktadır. Ekonomide ithalatın tüketim mallarına yönelik olarak artması ise büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de söz konusu yıllar içerisinde dış ticaret açığı ve büyüme rakamlarına bakıldığında dış ticaret açığı, büyüme rakamlarını genel olarak aynı yönde etkilemiştir. Dış ticaret açığının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yıllarda ithal edilen ürünler üretim odaklı kullanırken dış ticaret açığının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yıllarda ise ithal edilen ürünlerin tüketim odaklı kullanıldığından bahsedilebiliriz. Dış ticaret açığının enflasyona etkisi ise Türkiye’de söz konusu dönemde dış ticaret açığının arttığı yıllarda enflasyonda artarken dış ticaretin azaldığı yıllarda enflasyonda azalmıştır. Dış ticaret açığı ile enflasyon ilişkisini incelediğimizde, üretici fiyat endeksi sepeti ile tüketici fiyat endeksi sepetini de göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. Şöyle ki tüketici fiyat endeksi sepetindeki mal ve hizmetlerin fiyatları ithal edilen mal ve hizmetlerin fiyatlarından düşük olmaması enflasyonun artmasına, ithal girdi fiyatlarının

artması üretici fiyat endeksi sepetinde bulunan üretim faktörlerinin fiyatlarını etkileyerek enflasyonun artmasına neden olmaktadır.

Dış ticaret açığının döviz kurları üzerindeki etkisi ise Türkiye’de söz konusu dönemde genelde ters yönde bir durum gerçekleşmiştir. Yani dış ticaret açığının arttığı yıllarda döviz kurları azalırken dış ticaretin azaldığı yıllarda kur artmıştır.

Dış ticaret açığının istihdam üzerindeki etkisi incelendiğinde, 2008 küresel mali krizin etkisiyle birlikte Türkiye de ithalat azalarak dış ticaret açığı azalmış fakat istihdam olumsuz etkilenerek işsizlik oranında artış meydana gelmiştir. 2010 yılından 2012 yılına kadar dış ticaret açığında artış yaşanmasına karşılık işsizlik olumlu yönde etkilenerek istihdamda artmıştır. Bu da ithal edilen ürünlerin üretim odaklı yapıldığını göstermektedir. Sonraki yıllar dış ticaret açığı istidamı olumsuz etkileyerek işsizliği artırmıştır.

Coğrafi konumuz gereği tarıma ve hayvancılığa elverişli iklimimiz olmasına rağmen günümüzde tarım ürünlerini, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarını ithal eder duruma gelmiş bulunuyoruz. İzlenen dış ticaret politikalarının verimli olmaması, yerli üretimde tarımsal alanlara yönelmenin azaltılması, teşviklerin yeterli düzeylerde olmaması dış ticaret açığının artmasında büyük rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, 2006 yılından itibaren dış ticaret açığının giderek arttığı görülmektedir. Türkiye’nin katma değeri yüksek olan ürünleri üretmesinde yetersiz kalması, yerli markaların yurtdışında en çok tercih edilen sıralamalara girmesinin sağlanmaması, yerli üretimin tarım ve hayvancılık alanında da desteklenmesinin sürdürülmemesi, ihracata yönelik verilen kredilerin artırılmasının yeterli düzeyde sağlanmaması, enerji ve teknolojiye yönelik yatırımların yetersiz kalması dış açığının artmasında önemli rol oynamaktadır. Dışa bağımlılığın artırılması, ithalata olan talebin hız kazanması dış ticaret açığı beraberinde ekonomi kalemlerini de etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Akdış, M. (2006). *Para Teorisi ve Politikası*, Ankara: Gazi.
- Akyazı, H. & Ekinci, A. (2009). Türkiye’de 2000 sonrası uygulanan para politikası stratejilerinin makroekonomik performanslarının değerlendirilmesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 345-362.
- Alkin, K. (2010). *Yeni Dünya Düzeninde Yapısal Reformlar ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Alptekin, V. (2016). *Makro Ekonomi*, İstanbul: Eğitim.
- Altınok, S. & Çetinkaya, M. (2013). *İktisada Giriş*, Ankara: Gazi.
- Altundal, V. (2014). *Bölgesel ticaret anlaşmalarının 2008 küresel ekonomik kriz sonrası Türkiye’nin dış ticaret açığına etkisi ve gümrük birliği anlaşması örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Atik, H. (2006). Tercihlerde benzerlik teorisi: Türkiye ve bazı komşu ülkelerin dış ticareti üzerine bir analiz, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(2), 33-43.
- Ardıç, O. (2011). *Makro İktisat*, Ankara: Seçkin.
- Aren, S. (2005). *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, Ankara: Savaş.
- Aslan, H. (2009). *Para Teorisi ve Politikası*, Bursa: Alfa Aktüel.
- Aslan, N. & Terzi, N. (2013). *Küresel Finans*, İstanbul: Türkmen.
- Avcı, S. (2000). Türkiye’nin dış ticaretindeki gelişmeler ve mekansal ilişkiler (1878-1995), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 29-67.
- Bayat, M. (2011). Uluslararası ticarete rekabet gücü elde etmede küçük ve orta boy işletmelerin rolü ve önemi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 567-575.
- Bayraktutan. Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri, *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 175-186.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları (1950-1957), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 545-567.

- Bavlı, S. Köksal, M. Z. & Atıl, A. (2013). *2007-2012 Dönemi Küresel ve Ulusal Dış Ticaret Gelişmeleri*, Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi.
- Bulut, C. (2006). *Ekonomik Yapı ve Politika Analizi*, İstanbul: Der.
- Cinel, E. A. (2014). Türkiye’de ekonomik büyümenin belirleyicileri (1980-2011), *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 4(8), 15-26.
- Çelebi, E. (2002). Atatürk’ün ekonomik reformları ve Türkiye ekonomisine etkileri (1923-2002), *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 3(1), 17-50.
- Çelik, T. & İlkay S. Ç. (2016). Türkiye’de ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin 1989-2015 dönemi için test edilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3). 961-969.
- Çetin, E. & Savrul, M. (2016). Türkiye’de 1980 sonrası liberalleşme sürecinde dış ticaretteki gelişmelerin Türkiye’nin cari açığına etkisi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 532-532.
- Çoban, O. (2009). *Makro İktisat*, Ankara: Gazi.
- Türkiye’de Sanayileşme Süreci ve Sanayileşmenin Geleceği. 11 Kasım 2018 tarihinde <http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/1528445602.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Damlıbağ, F. (2012). Osmanlı Devleti'nde sanayi finansman metodu olarak fabrika imtiyaz sistemi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 197-202.
- Doğan, S. & Özekicioğlu, H. (2005). Güney Kore ve Türkiye’de uygulanan IMF politikaları, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 147-176.
- Düğer, İ. H. & İsgender, M. (1999). Ekonomik kalkınma stratejileri ve bazı ülke deneyimleri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 13-46.
- Eğilmez, M. 3 Ocak 2019 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com/2013/12/turkiyenin-dsticareti.html> sayfasından erişilmiştir.
- EKODIALOG, 30 Mart 2019 tarihinde <http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-ihracatin-tarihsel-gelisimi-1923-1960-donemi.html> sayfasından erişilmiştir.

- EKODIALOG, 30 Mart 2019 tarihinde <http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-ihracatin-tarihsel-gelisimi-1960-1980-donemi.html> sayfasından erişilmiştir.
- Elibol, N. (2005). XVIII. Yüzyıl Osmanlı dış ticaretiyle ilgili bazı değerlendirmeler, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), (2005), 61-76.
- Erdil Şahin, B. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 47-56.
- Erkan, B. (2012). Ülkelerin karşılaştırmalı ihracat performanslarının açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarıyla belirlenmesi: Türkiye-Suriye örneği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 195-218.
- Erşan, S. (2009). *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi Türkiye Analizi*, Ankara: Çizgi.
- Ertek, T. (2004). *Makroekonomiye Giriş*, İstanbul: Beta.
- Endüstri 4.0 Nedir ve Ne Anlama Gelmektedir? 19 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/endustri-4-0-nedir-ve-neanlamagelmektedir-40806351> sayfasından erişilmiştir.
- Gül, E. Kamacı, A. & Konya, S. (2013). Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-12.
- Gültekin, S. (2011). Küreselleşme çağında dış ticarete rekabet için kümelenme stratejisi: Türkiye'nin tarım kümelenmesi gerekliliği, *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 22(2), 29-40.
- Gürler, A. Z. (2016). *Genel Ekonomi*, Ankara: Nobel Akademik.
- Gürler, A. Z. & Onurlubaş, E. (2013). *Makroekonomi*, Ankara: Nobel Akademik.
- Hepaktan, C. E. (2008). Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları, 2. Uluslararası İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir.
- İpek, H. (2015). *Uluslararası Ticaret, Türkiye – Türkmenistan İlişkileri ve Taşımacılık Uygulamaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İktisadi Büyüme. 13 Şubat 2019 tarihinde <https://muratyayinlari.com/storage/catalogs/0761325001520842884.pdf> sayfasından erişilmiştir.

- İyibozkurt, E. (1999). *İktisada Giriş*, Bursa: Ezgi.
- Kaçmaz, E. (2014). *Türkiye’de dış ticaret işlemlerinde uygulanan finansman teknikleri ve lojistik sektörüne yönelik bir araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalabak, A. Y. (2014). Osmanlı’nın son döneminin sosyo ekonomik buhranları ve mali emperyalizm, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27, .304-326.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de uygulanan sosyo-ekonomik politikalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Kaya, F. (2013). *Dış Ticaret ve Finansmanı*, İstanbul: Beta.
- Savrul Kılınç, B. Özel H. A. & Kılıç, C. (2013). Osmanlı’nın son döneminden günümüze Türkiye’de dış ticaretin gelişimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-78.
- Kadooğlu Aydın, G. (2017). Ödemeler dengesi ve cari açık: Türkiye’de 2014-2016 yılları arasında cari açık ve petrol fiyatları etkileşimi, Fırat Üniversitesi. *İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 27-64.
- Kol, B. (2010). *Türkiye’nin dış ticaretinde deniz taşımacılığının önemi ve sorunları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Köktaş A. M. & Gölçek A. G. (2016). Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 95-105.
- Kuruca, N. & Kara, H. (2009). Osmanlı Devleti’nin çöküşünü hızlandıran mali hadiseler, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 950-970.
- MEGEP, (2011). *Muhasebe ve Finansman, Dış Ticaret Kavramları*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Melemen, M. (2003). *Uygulamalı Dış Ticaret İşlemleri*, İstanbul: Türkmen.
- Oğuztürk, B. S. & Alparslan, A. M. (2011). E-Ticaret Stratejisinde Entelektüel Sermayenin Görünümü, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 145-168.

- Oksay, S. (2001). *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları Türkiye: 1923-2000*, İstanbul: Beta.
- Ortaç, S. (2010). *Dış ticaret işlemleri, muhasebe uygulamaları ve uygulamaların muhasebe standartları karşısındaki durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öz, S. (2008). Yüksek enflasyon cari açık sorununu büyütür mü?, Ekonomi Araştırma Forumu, 1-15.
- Özbek, D. (1998). Döviz kuru sisteminde seçenekler, *Ekonomik Yaklaşım Association*, 9(29), 17-36.
- Özbilen, Ş. (1998). *Maliye Politikası*, Bursa: Ezgi.
- Özdemir, Ü. Kantürk, Y. G. & Oral, M. (2016). *Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi*, Eastern Geographical Review,
- Özel, H. A. (2011). Türkiye’de ticari serbestleşmenin tarihsel gelişimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 73-92.
- Özel, S. (2002). Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2, 235-248.
- Özgün, C. (2008). Osmanlı Ekonomi Politikasına Kısa Bir Bakış (XVIII- XIX. Yüzyıllar), *Tarih Okulu Dergisi*, 1, 5-17.
- Öztürk, N. (2016). *Para Banka Kredi*, Bursa: Ekin.
- Para & Borsa. 12 Nisan 2019 tarihinde <https://www.paraborsa.net/i/cari-acik-nedir/> sayfasından erişilmiştir.
- Parasız, İ. (2010). *İktisadın ABC’si*, Bursa: Ezgi.
- Parasız, İ. (2005). *Uluslararası Para Sistemi*, Bursa: Ezgi.
- Parasız, İ. (2000). *Modern Makro Ekonominin Temelleri*, Bursa: Ezgi.
- Pamuk, Ş. (2003). *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Paya, M. M. (2013). *Makro İktisat*, İstanbul: Türkmen.

- Peker, A. E. (2015). Türkiye hububat ve baklagil alt sektörünün Avrupa Birliği pazarı karşısındaki rekabet gücü, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 1-20.
- Said, M. A. (2012). *Doğu Afrika Ülkelerinin İhracat Performansının Belirleyicileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul: Güzem.
- Sezen, S. (2008). *Türkiye’de ihracat performansını etkileyen makro değişkenlerin ekonometrik analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Soral, B. (2009). *Türkiye’de Bitmeyen Ekonomik Kriz*, İstanbul: Kaynak.
- Şahin, D. (2017). Faktör yoğunluğuna göre endüstri içi ticaretin statik ölçümü Türkiye örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 174-187.
- Şahin, D. & Durmuş, S. (2018). Türkiye’de dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1114-1122.
- Şahin, H. (2006). *Makro İktisat*, Bursa: Ezgi.
- Şengönül, A. & Değirmen, S. (2012). Kısa Süreli Sermaye Hareketlerinin Türkiye’nin Ekonomik Büyümesine Etkisi: Sermaye Piyasası ve Bankacılık Kanalı, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, 1-13.
- Şentürk, C. (2008). *Dış ticaret - büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme: türkiye ve gelişmekte olan ülkelerde ihracata dayalı büyüme hipotezinin testi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (2009). *100 Soruda Dış Ticaret*, Ankara: İGEME.
- Topuz, H. & Coşkun, A. E. (2018). Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi: Türkiye, Kolombiya ve Güney Kore üçlüsünün sektörel bazda uygulamalı bir analizi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 672-685.
- Tunay K. B. (2007). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, İstanbul: Arıkan.
- Tunay K. B. (2014). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, Ankara: Nobel.

- Türker M. T. (2007). *Dışa Açık Büyüme Türkiye Örneği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. 2 Ocak 2019 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. 23 Ocak 2018 tarihinde <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri> sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. 19 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat.html> sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, (2017). *Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2017*, İstanbul: Küçük Mucizeler.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). 23 Mart 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> sayfasından erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı, 25 Haziran 2019 tarihinde https://www.dtrihk.de/fileadmin/ahk_tuerkei/pdf_dateien/2019_Q1_WirtschaftsstatistikeTurkei_TRdo__nu__s__tu__ru__ldu__.pdf, Erişim Tarihi 25 Haziran 2019 tarihinde sayfasından erişilmiştir.
- Tomanbay, M. (2003). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*, Ankara: Hatipoğlu.
- Unay, C. (1996). *Makro Ekonomi*, Bursa: Ekin.
- Utkulu, U. & Aydemir, İ. (2003). *Türkiye'de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması Teoriden Pratiğe*, Ankara: Gazi.
- Ülkemizin 2023 Hedeflerine Ulaşması ve Dış Ticarete İhracat Odaklı Büyüme Hedefi Göz Önüne Alınarak Yapısal Değişiklikler Üzerine Görüş ve Öneriler. 19 Mayıs 2019 tarihinde <http://Www.Gmmd.Org.Tr/Files/Makale/9.Pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Ünlüönen, K. & Tayfun, A. (2015). *Ekonomi*, Ankara: Nobel.
- Yalçiner, K. (2008). *Uluslararası Finansman*, Ankara: Gazi.
- Yatırım Barter Basım Yay. Danış. San. ve Tic. A.Ş. 12 Nisan 2019 tarihinde http://www.yatirimbarter.com.tr/barter-nedir,YT_5.html sayfasından erişilmiştir.
- Yüksel, E. & Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları, *Öneri Dergisi* 9(35), 199-206.

ÖZGEÇMİŞ

FOTOĞRAF

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	AGDOĞAN GÜLLE, Açelya
Uyruğu	T.C.
Doğum tarihi ve yeri	05.03.1993 Malatya
Medeni hali	Evli
Telefon	0539 307 40 44
Faks	-
E-posta	acelyagdogan44@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Lise	Malatya Kız Teknik ve Meslek Lisesi/Çocuk Gelişimi	2011
Üniversite	Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/Bankacılık ve Finans	2016
Yüksek Lisans	Aksaray Üniversitesi/Bankacılık ve Finans	
Doktora	-	-

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
-	-	-

Yabancı Dil	İngilizce
-------------	-----------

Yayınlar

GÜLLE AGDOĞAN Açelya (2017). Para Politikasının Banka Faizleri Üzerinde Etkisi, Al Farabi 1. International Congress On Social Sciences, 692-699, Gaziantep/Turkey.

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Açelya AGDOĞAN GÜLLE		EYET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası